

Forholdet mellom styremedlemmers og revisors erstatningsansvar i aksjeselskaper

Med fokus på regnskapsavleggelsen

Kandidatnr: 231

Veileder: Kristin Normann Aarum

Leveringsfrist: 25.11.2004

Til sammen 17 833 ord

06.12.2004

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	<u>1</u>
1.1	PRESENTASJON AV OPPGAVENS TEMA	1
1.2	ERSTATNINGSRETTLIGE UTGANGSPUNKTER	2
1.3	AVGRENSING	2
1.4	RETTSKILDENE	3
1.5	DEN VIDERE FREMSTILLINGEN	4
<u>2</u>	<u>STYREMEDLEMMERS ERSTATNINGSANSVAR</u>	<u>5</u>
2.1	STYRET SOM SELSKAPSORGAN	5
2.2	STYRETS ERSTATNINGSANSVAR	7
2.3	STYRETS PLIKTER I ET AKSJESELSKAP – ERSTATNINGSANSVARETS OBJEKTIVE ELEMENT	14
2.3.1	FORVALTNINGSANSVARET	15
2.3.2	TILSYNSANSVARET	21
2.3.3	INFORMASJONSANSVARET	22
<u>3</u>	<u>REVISORS ERSTATNINGSANSVAR</u>	<u>24</u>
3.1	INNLEDENDE BEMERKNINGER OM REVISOR SOM SELSKAPSORGAN	24
3.2	REVISORS ERSTATNINGSANSVAR	27
3.3	REVISORS OPPGAVER VED REVISJONEN AV ET AKSJESELSKAP – ERSTATNINGSANSVARETS OBJEKTIVE ELEMENT	31
<u>4</u>	<u>FORHOLDET MELLOM STYREMEDLEMMERS OG REVISORS ERSTATNINGSANSVAR I AKSJESELSKAPER</u>	<u>42</u>
4.1	INNLEDNING	42
4.2	ANSVARET FOR AVLEGGELSEN AV ÅRSREGNSKAPET	42
4.3	ANSVARET FOR MISLIGHETER OG FEIL I ÅRSREGNSKAPET	43
4.4	ANSVARET FOR FORMUESFORVALTNINGEN	47
4.5	ANSVARET FOR FORUTSETNINGEN OM FORTSATT DRIFT	49
4.6	ANSVARET FOR ANNEN FORVALTNING AV SELSKAPET OG REVISJONEN AV DENNE	51

5	KONKLUSJON	55
----------	-------------------	-----------

6	LITTERATURLISTE	56
----------	------------------------	-----------

1 Innledning

1.1 Presentasjon av oppgavens tema

Temaet for oppgaven er ”forholdet mellom styremedlemmers og revisors erstatningsansvar i aksjeselskaper”. Formålet med fremstillingen er å prøve å trekke grensen mellom styremedlemmers og revisors erstatningsansvar som følge av feil oppstått i forbindelse med aksjeselskapers årlige regnskapsavleggelse.

Ansvarsfordelingen mellom styremedlemmer og revisor har den siste tiden vært gjenstand for oppmerksomhet og diskusjon både nasjonalt og internasjonalt. Antall erstatningssøksmål mot styremedlemmer og revisorer har også vært økende og til dels omfattende de siste ti – femten årene.¹ I Norge viser blant annet søksmålene i kjølvannet av konkursene i selskaper som Finance Credit og Sponsor Service at temaet fortsatt er aktuelt. Internasjonalt har saker som Enron- og World Com-skandalene blitt viet stor oppmerksomhet.

Styremedlemmers og revisors oppgaver i et aksjeselskap er i noen grad overlappende, noe som i enkelte situasjoner kan vanskeliggjøre hvem som skal holdes ansvarlig for eventuelle feil og skader. Ved slik uklar ansvarsavgrensning oppstår det lett uenighet om hvem som egentlig har risikoen for feil. I mange erstatningssaker har revisors dekningsmulighet ved sin ansvarsforsikring spilt en ikke ubetydelig rolle for hvem søksmålet anlegges mot.² Revisorene har på grunn av den lovpålagte plikten til å ha nødvendig sikkerhet for mulig ansvar³, blitt ansett for å være bedre dekningsbærere jevnført med de øvrige selskapsorganene med begrensede ressurser til å erstatte et eventuelt tap. I dag er det imidlertid slik at også flere og flere styrer i aksjeselskaper

¹ For revisors vedkommende se Gulden (2002) s 291 flg. For styrets vedkommende se Andersen s 7.

² Hirsch s 334.

³ Jf. revl § 3-7 (1) nr. 4. Det er imidlertid ikke tilstrekkelig at revisor har ansvarsforsikring. Etter revl § 8-1 er revisor ansvarlig for skade voldt ”forsettlig eller uaktsomt”. Forsettlig skade dekkes imidlertid ikke av en ansvarsforsikring, forsikringsavtaleloven § 4-9 (1). Som supplement til ansvarsforsikringen må derfor revisor ha sikkerhetsstillelse på minst 5 millioner kroner.

tegner ansvarsforsikring.⁴ Mens det tidligere i stor utstrekning bare var selskaper med internasjonal kontaktflate som tegnet styreansvarsforsikring, ønsker i dag også de mindre aksjeselskapene uten børs- eller utenlandstilknytning ofte å tegne slik forsikring for sine styremedlemmer. Dette kan indikere at spørsmålet om hvem som har ansvarsforsikring ikke nødvendigvis er retningsgivende i forhold til faktisk ansvarsfordeling.

1.2 Erstatningsrettslige utgangspunkter

For at styremedlemmer eller revisor skal kunne holdes erstatningsansvarlig, må de alminnelige vilkårene for erstatning være oppfylt.⁵ For det første må det foreligge et ansvarsgrunnlag. For det andre må skadelidte ha lidt et økonomisk tap. For det tredje må det foreligge adekvat årsakssammenheng mellom den skadevoldende handlingen og skadelidtes tap. Vilkårene er kumulative.

Oppmerksomheten i denne oppgaven vil særlig bli rettet mot ansvarsgrunnlagene. Hensikten er å fremstille ansvarsgrunnlagene ved spørsmålet om styremedlemmer eller revisor har opptrådt erstatningsbetingende.

1.3 Avgrensning

Som nevnt ovenfor i punkt 1.2, vil denne oppgaven spesielt fokusere på en drøftelse av ansvarsgrunnlagene. Kravene til erstatningsmessig skade og årsakssammenheng vil ikke bli nærmere behandlet.

Jeg har videre valgt å avgrense oppgaven mot styremedlemmers og revisors erstatningsansvar når selskapet er insolvent. Av hensyn til oppgavens omfang avgrenses det også mot en behandling av erstatningsutmålingen og i hvilken grad erstatningsansvaret skal begrenses.

⁴ Jf. opplysninger fra Aon Grieg v/ Thorleif Ellestad vedrørende styreansvarsforsikringer plassert gjennom meglerforetak.

⁵ Se generelt om kravene for erstatningsansvar i Nygaard s 4 flg. For styreansvar fremgår det samme av Aarbakke s 775 og Aarum s 70 flg. For revisoransvar se Cordt-Hansen s 276.

Oppgaven behandler det erstatningsansvaret aksjeselskapets styremedlemmer kan pådra seg etter aksjeloven. Det bemerkes innledningsvis at et tilsvarende ansvar vil gjelde for styrer i allmennaksjeselskap etter allmennaksjeloven.

1.4 Rettskildene

Utgangspunktet for fremstillingen må tas i lov 13. juni 1997 nr. 44 (aksjeloven) og lov 15. januar 1999 nr. 2 (revisorloven). Styrets oppgaver og ansvar fastsettes i aksjeloven⁶ (heretter benevnt asl), mens revisors oppgaver og ansvar fremkommer i revisorloven (heretter benevnt revl). Ansvarshjemlene i de to lovene er henholdsvis asl § 17-1 og revl § 8-1.

Ansvarshjemlene er generelle og gir liten veiledning med hensyn til hvilken type handlinger eller unnlaterelser som kan føre til erstatningsplikt. Både aksjeloven og revisorloven har flere bestemmelser som nærmere angir de oppgaver og plikter styremedlemmer og revisor er pålagt i lovgivningen.⁷ Disse bestemmelsene gir et stykke på vei oversikt over erstatningsansvarets innhold.

For å fastslå det konkrete innholdet av styremedlemmers og revisors ansvar må det også ses hen til de øvrige rettskildefaktorene.

Aksjeloven har to sett lovforarbeider. Både NOU 1992: 29 og Ot.prp. nr. 36 (1993-94) og NOU 1996: 3 og Ot.prp. nr. 23 (1996-97) har vært vesentlige for denne oppgaven. De relevante forarbeidene til revisorloven er NOU 1997: 9 og Ot.prp. nr. 75 (1997-98).

Rettspraksis har vært en viktig rettskilde. Underveis i oppgaven henvises det til en del underrettspraksis. I utgangspunktet har ikke underrettspraksis spesielt stor vekt som rettskilde.⁸ På oppgavens rettsområde forligger det imidlertid få avgjørelser fra Høyesterett og dette taler for å gi avgjørelser både fra lagmannsretten og tingretten større vekt.

⁶ Styrets mest sentrale plikter fremgår av aksjeloven, men styret er også pålagt plikter gjennom andre lover, se oppgavens punkt 2.3.

⁷ Se oppgavens punkt 2.3 og 3.3.

Revisorbransjens praksis er relevant ved vurderingen av revisors erstatningsrettslige ansvar. Det er særlig retningslinjer utarbeidet av Den norske Revisorforening som er sentrale. Disse såkalte revisorstandardene er samlet i Revisors Håndbok.

Revisjonsstandardene er bygget på internasjonale standarder, men er tilpasset norsk lovgivning. Standardene er hovedsakelig utarbeidet for å gi den rettslige standarden ”god revisjonsskikk” i revl § 5-2 (2) et innhold. Revisjonsstandardene er viktige kilder når innholdet av revisors oppgaver og plikter ved revisjonen skal fastlegges.⁹

Revisjonsstandardene er inndelt i grupper som dekker hele revisjonsprosessen fra planleggingen av revisjonsoppdraget (RS 300) til den avsluttende revisjonsberetningen (RS 700).

Slike standarder utarbeidet av en bransjeorganisasjon har ikke uten videre rettslig bindende virkning. I utgangspunktet er Den norske Revisorforenings retningslinjer derfor bare bindende for foreningens medlemmer. Revisorlovens henvisning til ”god revisjonsskikk” i § 5-2 (2) gjør imidlertid standardene til relevante rettskildedefaktorer. Domstolene har også i flere saker gitt uttrykk for at de støtter seg på og bygger på de standardene som er utarbeidet av Revisorforeningen.¹⁰ Det må derfor antas at revisjonsstandardene har forholdsvis stor rettskildemessig vekt på sitt område.

1.5 Den videre fremstillingen

Den videre fremstillingen er inndelt i fire kapitler. Først behandler jeg styremedlemmers erstatningsansvar, herunder innledende bemerkninger om styret som selskapsorgan og en fremstilling av styrets plikter i et aksjeselskap (kapittel 2). Deretter tar jeg for meg revisors erstatningsansvar, herunder innledende bemerkninger om revisor som selskapsorgan og en fremstilling av revisors oppgaver og plikter ved revisjonen (kapittel 3). Oppgavens hoveddel er en fremstilling av forholdet mellom styremedlemmers og revisors erstatningsansvar i et aksjeselskap (kapittel 4). Til sist kommer en oppsummerende konklusjon (kapittel 5).

⁸ Eckhoff s 157 og s 160.

⁹ Se oppgavens punkt 3.3.

¹⁰ Se eksempelvis RG 1991 s 956, Trondenes herredsrett, og RG 2003 s 425, Oslo tingrett.

2 Styremedlemmers erstatningsansvar

2.1 Styret som selskapsorgan

Styret er et obligatorisk organ i alle aksjeselskaper. Asl § 6-1 (1) fastsetter selskapets plikt til å ha et styre og det minste antall medlemmer styret skal ha. Den formelle hovedregelen er at et styre skal ha minst tre medlemmer. Har selskapet mindre enn tre millioner kroner i aksjekapital, kan styret imidlertid ha færre medlemmer. Loven fastsetter ingen øvre grense for hvor mange medlemmer styret kan ha. Antallet styremedlemmer skal fremgå av selskapets vedtekter, jf. asl § 2-2 (1) nr. 6.

Fordi et selskap som juridisk person ikke kan handle selv, er det nødvendig at det har representanter til å handle for seg. Styret kan alltid representere selskapet utad og forplikte det gjennom avtaler og ellers, jf. asl § 6-30. Styret skal være et aktivt selskapsorgan med reell styring og kontroll som ivaretar selskapets interesser og formål til beste for selskapet og interessegruppene¹¹ rundt det.

Lovens hovedregel er at det er generalforsamlingen som velger styremedlemmene. Ved generalforsamlingens valg gjelder regler om relativt flertall, jf. asl § 5-17 (2). Den eller de som får flest stemmer anses valgt som styremedlem selv om ingen får over 50 % av stemmene. Etter foretaksregisterloven § 3-1 (1) nr. 5 skal det også meldes til Foretaksregisteret hvem som til enhver tid er styremedlemmer i et aksjeselskap. Styret velger selv sin leder når denne ikke er valgt av generalforsamlingen.

Generalforsamlingen, styret, daglig leder og bedriftsforsamlingen¹² er de lovfestede selskapsorganene i et aksjeselskap. Hvorvidt revisor er å betrakte som et selskapsorgan i et aksjeselskap, kommer jeg nærmere tilbake til under punkt 3.1. I det følgende vil jeg kort si noe om styrets forhold til generalforsamlingen og daglig leder.

¹¹ Eksempelvis eiere, kreditorer, leverandører, kunder, ansatte og myndigheter. Se nærmere oppgavens punkt 3.1.

¹² Hvis selskapet har flere enn 200 ansatte, jf. asl § 6-35 (1).

I et aksjeselskap er eierfunksjonen og lederfunksjonen delt. Generalforsamlingen er eierfellesskapets organ, mens selskapsledelsen består av styret, daglig leder og eventuelt bedriftsforsamlingen.

a) Generalforsamlingen

Generalforsamlingen er aksjonærfellesskapets (eiernes) organ. Styrets kompetanse i forhold til generalforsamlingens mål bestemmes med utgangspunkt i asl § 5-1 (1). Gjennom generalforsamlingen utøver aksjeeierne i fellesskap den øverste myndigheten i selskapet, jf. asl § 5-1 (1). Som utgangspunkt har derfor generalforsamlingen instruksjons- og omgjøringsmyndighet overfor styret og andre selskapsorganer.¹³ Styret er formelt underordnet generalforsamlingen, både ved alminnelig forvaltning av selskapet og til dels ved gjøremål etter spesielle bestemmelser.¹⁴ Generalforsamlingen har altså kompetanse til å instruere eller overprøve styret i enkeltsaker, men dette skjer ikke ofte i praksis.¹⁵ Så selv om det formelt sett er generalforsamlingen som utøver den øverste myndigheten i selskapet, er det imidlertid ikke sikkert at det er dette selskapsorganet som har størst faktisk innflytelse på selskapets drift.

b) Daglig leder

Alle aksjeselskap skal ha daglig leder med mindre aksjekapitalen er mindre enn tre millioner, jf. asl § 6-2 (1) første og annet punktum. Daglig leder har ansvaret for den daglige driften av selskapet, noe som omfatter all løpende virksomhet med unntak av store saker som er av uvanlig art eller av stor betydning for selskapet. Slike saker skal forelegges styret, jf. asl § 6-14 (2). Daglig leder har ingen eksklusiv kompetanse i forhold til styret. Daglig leder ansettes av, instrueres av og rapporterer til styret. Daglig leder er altså underordnet selskapets styre. Styret og daglig leder har sammen et ansvar for forvaltningen av selskapet, men likevel slik at daglig leder ikke kan holdes erstatningsrettslig ansvarlig hvor daglig leder har blitt instruert av styret, så fremt det ikke foreligger brudd på lov eller vedtekter. Også delegasjon av oppgaver fra styret til daglig leder vil kunne ha betydning for ansvarsbedømmelsen. I slike tilfeller bør det

¹³ NOU 1996: 3 s 127.

¹⁴ På visse punkter er imidlertid generalforsamlingen uttrykkelig bundet av styrets standpunkt, se asl § 5-5 (2) nr. 1, § 8-2 annet punktum og § 12-1 (2) tredje punktum.

¹⁵ Rugset.

legges vekt på hvem som rent faktisk har hatt ansvar for saken og en delegasjon bør ikke uten videre virke ansvarsbefriende for styret. Disse synspunktene er hentet fra teorien.¹⁶

2.2 Styrets erstatningsansvar

I henhold til asl § 17-1 kan selskapet kreve at styremedlemmer ”*erstatte tap de forsettlig eller uaktsomt har voldt [det] under utførelsen av sin oppgave*”.

Bestemmelsen er en kodifisering av det generelle ulovfestede uaktsomhetsansvaret.

Selskapet kan i følge denne bestemmelsen kreve at et styremedlem erstatte økonomisk tap som han eller hun volder under utførelsen av sine styreoppgaver. Vanligvis vil dette være et ansvar for beslutninger truffet av styret som organ, eventuelt et ansvar for beslutninger styret har unnlatt å treffe. Styremedlemmenes erstatningsansvar er etter bestemmelsen et individuelt ansvar.¹⁷ Styret blir altså ikke kollektivt ansvarlig for feil som begås.¹⁸

Aksjeloven § 17-1 gjelder etter sin ordlyd bare styrets ansvar i forhold til selskapet.¹⁹ Aksjeeiere, kreditorer og andre kan i tillegg være påført tap uavhengig av selskapets tap. Utenfor asl § 17-1 gjelder de alminnelige, ulovfestede erstatningsreglene. Det er sikker rett at vedkommende aksjeeier eller kreditor kan kreve erstatning av de styremedlemmer som forsettlig eller uaktsomt har forårsaket deres tap. Erstatningskravet må da bedømmes etter alminnelige erstatningsrettslige prinsipper.

Som nevnt i punkt 1.2, er det i denne oppgaven bare problemstillingene omkring ansvarsgrunnlagene som vil bli behandlet. Styremedlemmenes ansvar er et uaktsomhetsansvar. Kravet om ansvarsgrunnlag innebærer således spørsmålet om det foreligger uaktsomhet. Aksjeloven har ikke definert hva som nærmere ligger i begrepet uaktsomhet. I rettspraksis og juridisk teori synes det imidlertid å være enighet om

¹⁶ Aarum (1992) s 38.

¹⁷ Jf. Rt 1930 s 533. At styreansvaret er et individuelt ansvar kan muligens også utledes av ordlyden i asl § 17-1 jf. ”styremedlemmer”. Et kollektivt ansvar for styret som kollegialt organ ville stride mot alminnelige erstatningsrettslige prinsipper og måtte hatt en klar hjemmel, jf. Aarum s 67.

¹⁸ For enkelhets skyld vil jeg i det følgende henviser til ”styrets ansvar” selv om dette innebærer et ansvar for det enkelte styremedlem.

¹⁹ Jf. ”Selskapet...”. Den tidligere aksjeloven av 1976 § 15-1 gjaldt også styremedlemmers ansvar overfor aksjeeiere og andre.

betingelsene for at erstatningsansvar skal kunne ilegges etter culpanormen. Det må foreligge en objektivt sett uforsvarlig adferd, og denne må kunne tilregnes skadevolderen som uaktsom.²⁰ Uaktsomhetsvurderingen består således av både objektive og subjektive elementer.²¹ Den objektive siden dreier seg om hvorvidt styremedlemmet har misligholdt en av de pliktene som er pålagt styret. Det er imidlertid ikke tilstrekkelig for ansvar at styremedlemmet har handlet i strid med sine plikter. I tillegg krever den subjektive siden av uaktsomhetsvurderingen at styremedlemmet har utvist skyld. Styremedlemmets pliktbrudd må således enten være voldt forsettlig eller uaktsomt. Simpel uaktsomhet er tilstrekkelig for å ilegge erstatningsansvar. Den subjektive delen av uaktsomhetsbedømmelsen vil som regel dreie seg om hvorvidt styremedlemmet kan påberope seg subjektive forhold som grunnlag for å bli fritatt for erstatningsansvar, med andre ord hvorvidt det foreligger subjektive unnskyldningsgrunner.

Ved vurderingen under den objektive siden av uaktsomhetsvurderingen må man ta stilling til innholdet av styremedlemmets plikter.²² Hvis de handlinger eller unnlater det er tale om er brudd på bestemmelser i aksjeloven, vedtektene eller annen generalforsamlingsbeslutning, vil man normalt anse den objektive delen av uaktsomhetsvurderingen som oppfylt og det vil i alminnelighet foreligge ansvarsgrunnlag.²³

Har man objektivt sett konstatert at det foreligger et pliktbrudd, blir det avgjørende om styremedlemmet subjektivt kan bebreides for sin handlemåte eller om det kan påberope seg en subjektiv unnskyldningsgrunn. Spørsmålet blir således om det kan tenkes å foreligge rettslig eller faktisk villfarelse.²⁴ Ved rettslig villfarelse er spørsmålet om styremedlemmets uvitenhet om eller uriktig forståelse av den norm som gjør handlingen eller unnlatsen rettstridig, er unnskyldelig. Det tradisjonelle utgangspunktet i norsk rett er at rettsvillfarelse ikke er akseptert som relevant unnskyldningsgrunn. Det har vært tatt til orde for at den tradisjonelle hovedregelen som langt på vei avskjærer

²⁰ Se blant annet A. Vinding Kruse s 52 og Aarum s 188.

²¹ Aarum s 187.

²² Se oppgavens punkt 2.3 som gir en fremstilling av styremedlemmets mest vesentlige plikter etter aksjeloven.

²³ Aarbakke s 777.

²⁴ Aarum s 220.

rettsvillfarelse som unnskyldningsgrunn, er for streng på området for styremedlemmers erstatningsansvar.²⁵ Normann Aarum hevder imidlertid at med tanke på den spesielle betydning aksjelovgivningen har for styremedlemmer, bør det kunne forventes at styremedlemmer har kunnskap om innholdet i dette regelverket. Og Normann Aarum konkluderer med at det ikke finnes gode nok holdepunkter for å bedømme styremedlemmer mildere enn andre skadevoldere.²⁶ Legges dette til grunn må den strenge linjen i forhold til rettsvillfarelse også sies å gjelde for styremedlemmers erstatningsansvar.

Ved faktisk villfarelse er spørsmålet om det kan virke ansvarsbefriende for styremedlemmet at det ikke kjente til de faktiske forhold som var årsak til at selskapet eller andre ble påført skade. Faktisk villfarelse blir med andre ord et spørsmål om hva styremedlemmet kjente eller burde kjent til av de faktiske forhold rundt selskapets virksomhet. Det synes strengt å pålegge et styremedlem å kjenne alle detaljene ved driften av selskapet. Det må derfor være forhold som det vil være unnskyldelig å ikke kjenne til. Hvilke forhold dette kan være, vil variere med selskapets organisasjon og styremedlemmets tilknytning til den daglige driften. Rettspraksis har imidlertid stilt strenge krav til styrets plikt til å holde seg orientert om forholdene i selskapet. Dette gjelder særlig forholdene omkring selskapets økonomiske stilling. I en dom fra Gulating lagmannsrett 15. november 1994²⁷ ble aksjeselskapets styreformann idømt erstatningsansvar på kr 200.000 fordi han ved avtaleinngåelsen unnlot å opplyse om selskapets svake økonomiske situasjon overfor en medkontrahent. Lagmannsretten uttalte i den forbindelse:

”[Styreformannen] kan ikke høres med at han på grunn av manglende regnskapsinnsikt ikke forsto selskapets svake økonomiske situasjon. (...) I egenskap av styreformann (...) har han plikt til i nødvendig grad å sette seg inn i selskapets regnskaper. (...) Manglende forståelse av og innsikt i situasjonen må under enhver omstendighet tilskrives ham som uaktsom.”

Også Hålogaland lagmannsretts dom 2. desember 1994²⁸ markerer domstolenes strenge linje når det gjelder fritak for erstatningsrettslig ansvar på grunn av uvitenhet om de i

²⁵ Aarum s 230.

²⁶ Aarum s 231.

²⁷ LG-1993-01135.

faktiske forhold i selskapet. Daglig leder og styremedlem i et mindre entreprenørselskap godkjente og avtalte kjøp på kreditt fra en underleverandør. Omtrent fire måneder etter siste levering fra underleverandøren begjærte entreprenørselskapet seg konkurs. Underleverandøren fikk ikke oppgjør. Den tidligere daglig leder og styremedlem ble ansett å være erstatningsrettslig ansvarlig for tapet underleverandøren var påført. Om den erstatningsansvarliges kjennskap til de økonomiske forholdene i selskapet på avtaletidspunktet uttalte lagmannsretten:

”Det må legges til grunn at [den tidligere daglige leder og styremedlem] i den sentrale posisjon han hadde (...) var klar over selskapets stilling, eller burde ha forstått denne”

I Eidsivating lagmannsretts dom 5. desember 1991²⁹ ble et aksjeselskaps enestyre og styremedlem holdt erstatningsansvarlig for tap som hadde oppstått som følge av mislighold av kontrakt. Lagmannsretten la til grunn at styremedlemmet ikke kunne fritas for ansvar ved å holde seg forsettlig uvitende om selskapets virksomhet, som ble drevet av hennes ektefelle.

Mye tyder således på at det skal en del til før styret kan unngå ansvar som følge av faktisk villfarelse.

Til de subjektive unnskyldningsgrunnene hører også spørsmålet om styremedlemmet til sitt forsvar kan påberope seg bestemte forhold ved sin person som unnskyldning for at han var i slik rettslig eller faktisk villfarelse. Det følger av rettspraksis³⁰ at et styremedlem i utgangspunktet ikke vil nå frem med synspunkter som at man var syk, overarbeidet, nervøs m.v.³¹ I svært spesielle tilfeller har det likevel skjedd at retten har tatt hensyn til styremedlemmets særlige personlige forhold ved avgjørelsen av

²⁸ LH-1994-00379.

²⁹ LE-1991-01833.

³⁰ Se blant annet RG 1986 s 896, Oslo byrett, og Eidsivating lagmannsretts dom 11. mai 1987.

³¹ Aarum s 221.

erstatningsspørsmålet.³² Som den klare hovedregel er utilstrekkelig faglig kompetanse heller ikke å betrakte som relevant unnskyldningsgrunn.³³

Ved uaktsomhetsbedømmelsen er det av betydning hvorvidt styreansvaret er å betrakte som et profesjonsansvar eller ikke. En utøver av en profesjon kan etter praksis og teori bli ansvarlig hvis kravene som kan stilles til en faglig forsvarlig yrkesutøvelse er overtrådt.³⁴ For profesjonsutøvere³⁵ gjelder det som utgangspunkt en streng aktsomhetsnorm.³⁶ Det er usikkert om styremedlemmer kan sies å være profesjonsutøvere i en slik forstand at profesjonsansvaret vil gjelde. Som utgangspunkt er ikke styremedlemmer å betrakte som profesjonelle yrkesutøvere på samme måte som profesjonsutøverne er det. Profesjonsutøverne har høy utdanning innenfor det fagfeltet de jobber med, slik er det nødvendigvis ikke for styremedlemmer. Et styre er et kollektivt organ. Styremedlemmene har ikke én bakgrunn, men kommer fra ulike miljøer med forskjellig praktisk og teoretisk bakgrunn. Styremedlemmene velges inn i styret som enkeltpersoner basert på ulike kvalifikasjoner. For å sikre bred faglig kompetanse består styret erfaringsmessig av personer med ulik erfaring og innsikt fra flere områder. Blant styremedlemmene er det vanlig å finne både økonomisk, juridisk, administrativ, forretningsmessig og fagteknisk kompetanse. I tillegg er styreansvaret et bredt ansvar. Som profesjonsutøver arbeider man gjerne innenfor et forholdsvis snevert avgrenset fagområde. Som styremedlem behandler man ofte saker som ligger på siden eller utenfor området for ens egentlige kjernekompetanse. En stor del av styrets beslutninger involverer i tillegg utstrakt økonomisk risiko. På grunn av de ulike aksjeselskapenes karakter er det også vanskelig å fastlegge en standard for utøvelsen av styrevervet. Disse hensynene taler etter mitt syn mot å pålegge styremedlemmene det strenge profesjonsansvaret.

Felles for profesjonsansvaret og styreansvaret er imidlertid at ansvaret tilnærmet bestandig inntreffer i forbindelse med ren formuesskade. Et annet moment som kan tale for

³² I RG 1994 s 145, Borgarting lagmannsrett, avgjorde lagmannsretten etter en konkret vurdering at styremedlemmet var så svekket psykisk og fysisk, at ansvar ikke kunne gjøres gjeldende.

³³ Se eksempelvis Gulating lagmannsretts dom 15. november 1994, LG-1993-01135, hvor lagmannsretten uttalte at et styremedlem ikke kunne fritas for ansvar bare fordi han på grunn av manglende regnskapsinnsikt ikke forsto selskapets svake økonomiske stilling.

³⁴ Giertsen s 3.

³⁵ Typisk advokater, eiendomsmeglere, revisorer og finansieringsinstitusjoner.

³⁶ Jf. blant annet Rt 1995 s 1350. Se nærmere om dette under punkt 3.2.

å anse styreansvaret som et profesjonsansvar, er at i mange styrever har de fleste styremedlemmene sitt daglige virke som profesjonsyrkesutøvere. Det kan virke betenkelig at de samme personene, når de får "styrehatten" på, skal bedømmes etter en annen og mildere aktsomhetsnorm. Etter min oppfatning kan likevel ikke disse argumentene tillegges avgjørende vekt.

Rettspraksis har også lagt til grunn at styremedlemmer må bedømmes etter en mildere aktsomhetsnorm enn hva som følger av profesjonsansvaret. I Investa-dommen³⁷ uttalte en samlet Borgarting lagmannsrett om aktsomhetsvurderingen i styreansvaret:

"Det er den normalt forstandige handlemåte for et styremedlem som danner utgangspunktet for fastleggelsen av aktsomhetsnormen."

Videre uttalte den samlede lagmannsretten om aktsomhetsnormen ved revisoransvaret:

"Revisors arbeid skal - som styremedlemmenes - holdes opp mot en standard, men her er sammenligningsgrunnlaget den samvittighetsfulle og profesjonelle revisor"

Om forholdet mellom aktsomhetsvurderingen av styremedlemmer og revisor, uttrykker lagmannsretten:

"Sammenlignet med et vanlig styremedlem vil revisor langt raskere bli holdt ansvarlig for regnskapsmessige feil, når det legges til grunn at begge bygger på det samme faktiske materialet. Dette må være den klare hovedregel også der styret (...) er økonomisk skolerte med erfaring fra ulike deler av forretningslivet. Revisor skal nemlig måles mot (den bedre del av) sin stand, hvorfor det også gjerne tales om et profesjonsansvar."

Det kan imidlertid tenkes at enkelte områder av styreansvaret ligger nærmere et profesjonsansvar enn andre. Som nevnt er styreansvaret et komplekst ansvar.

Aktsomhetsnormen vil muligens kunne variere etter hvilke styreoppgaver det er tale om. Domstolene har gitt uttrykk for at det gjelder en forholdsvis streng aktsomhetsnorm i forhold til styrets ansvar for formuesforvaltningen. I en dom avsagt av Borgarting lagmannsrett 20. desember 1996³⁸ ble et tidligere styremedlem i et aksjeselskap innen restaurantbransjen kjent erstatningsansvarlig for betydelige tap som selskapets

³⁷ LB-1995-03002.

³⁸ LB-1995-03090.

kreditorer var påført på grunn av manglende oppfølging av virksomhetens internkontroll. Styremedlemmet hevdet at det vanskelig kunne foreligge tilstrekkelig ansvarsgrunnlag, fordi virksomheten ble ledet og drevet av andre på en helt annen geografisk beliggenhet enn styremedlemmets hjemsted. Lagmannsretten uttalte:

”Når internkontrollen svikter, er det styrets oppgave å iverksette tiltak for å innskjerpe denne. [Styremedlemmet] har hatt alle forutsetninger for, og mange foranledninger til å se nødvendigheten av å iverksette tiltak. Når dette likevel ikke er gjort, må hans handlemåte karakteriseres som uaktsom.”

Også Gulating lagmannsretts dom 15. november 1994³⁹ understreker en nokså streng aktsomhetsnorm. Styreformannen i et aksjeselskap ble idømt erstatningsansvar på kr 200.000 for å ha unnlatt å opplyse om selskapets svake økonomiske situasjon overfor en medkontrahent. Lagmannsretten uttalte:

”[Styreformannen] må ha forstått at selskapet var i en meget vanskelig økonomisk situasjon og at det ikke forelå omstendigheter som tilsa noen positiv endring av situasjonen. Han kan ikke høres med at han på grunn av manglende regnskapsinnsikt ikke forsto selskapets svake økonomiske situasjon, og han kan heller ikke høres med at selskapets revisor mente det var grunnlag for fortsatt drift. I egenskap av styreformann (...) har han plikt til i nødvendig grad å sette seg inn i selskapets regnskaper. Han har også plikt til i å vurdere selskapets økonomiske utvikling uavhengig av revisor.

Manglende forståelse av og innsikt i situasjonen må under enhver omstendighet tilskrives ham som uaktsomt.”

Det har videre blitt lagt til grunn av domstolene at aktsomhetsnormen vil kunne påvirkes av styremedlemmets kunnskap og kompetanse, slik at spesialkunnskap eller spesialkompetanse vil kunne føre til at det legges til grunn en strengere aktsomhetsnorm. I Investa-saken uttalte retten:

”Spesiell kunnskap som styremedlemmene (...) hadde, må også trekkes inn og holdes opp mot deres handlemåte.”

og

³⁹ LG-1993-01135. Dommen er også omtalt ovenfor.

”Ved vurderingen av om det foreligger uaktsom opptreden, er det av betydning å kartlegge eventuelle særlige forutsetninger styremedlemmet har for å utøve styrevervet.”

Det ovennevnte er med på å skape et noe mer nyansert bilde av styreansvaret sett i forhold til profesjonsansvaret.

Generelt sett er det på det rene at aksjeloven fra 1997 innebærer en viss skjerpelse av styremedlemmers ansvar i forhold til aktsomhetsplikt og handlingsplikt, noe som kan tale for at styreansvaret i dag ligger nærmere et profesjonsansvar enn hva som har vært tilfellet tidligere.

2.3 Styrets plikter i et aksjeselskap – erstatningsansvarets objektive element

Styremedlemmene handler på vegne av selskapet som dets tillitsvalgte. Styrets oppgave er å ivareta selskapets interesser. Selskapets interesser er ofte sammenfallende med aksjonærfellesskapets interesser, men styret er imidlertid berettiget og forpliktet til også å ta hensyn til andre interesser enn eiernes⁴⁰ ved forvaltningen av selskapet.

Siden risikoen for å pådra seg erstatningsansvar er knyttet til styrevervets utøvelse, er det nødvendig å fastsette hvilke oppgaver og plikter som tilligger et styre i et aksjeselskap. Som nevnt i punkt 2.2 foran, må både aktsomhetsnormens objektive og subjektive side være overtrådt for at erstatningsansvar skal kunne inntre. Ved vurderingen av om den objektive siden av uaktsomhetsnormen er overtrådt, må man ta stilling til innholdet i styremedlemmenes plikter. Styrets plikter er hovedsakelig regulert gjennom lovgivning.⁴¹ Pliktene kan i tillegg være nærmere regulert i selskapets vedtekter og styreinstruks dersom det foreligger slik. Styrets hovedoppgaver finnes i aksjelovens kapittel 6. I tillegg er plikten til å sørge for at egenkapitalen til enhver tid er forsvarlig, jf. asl §§ 3-4 og 3-5, og plikten til å avgi årsregnskap og årsberetning, jf. regnskapsloven (heretter benevnt rskl) § 3-5 (1) jf. § 3-1 (1), viktige styreoppgaver. Styret er også tillagt en rekke spesielle oppgaver og ansvar som går utover den daglige forvaltningen av selskapet. Styret har eksempelvis en sentral rolle ved stiftelse,

⁴⁰ For eksempel de ansattes, kreditorenes eller andre medkontrahenters interesser.

⁴¹ For det meste i aksjeloven, men styret i et aksjeselskap er også pålagt oppgaver og plikter gjennom andre lover, som for eksempel regnskapsloven, revisorloven og foretaksregistreringsloven.

kapitalendringer, fusjon og fisjon. Disse oppgavene og det ansvaret de fører med seg, vil imidlertid ikke bli nærmere behandlet her. Jeg vil i denne oppgaven legge vekt på de av styrets lovpålagte oppgaver som er viktige i forbindelse med regnskapsavleggelsen, slik disse spesielt fremgår av aksjelovens kapittel 3 og 6 og regnskapslovens kapittel 3. Jeg vil gå grundigst gjennom bestemmelsene om plikt til å holde seg orientert om selskapets økonomiske stilling og plikten til å føre tilsyn med at selskapets formuesforvaltning er gjenstand for betryggende kontroll i asl § 6-12 (3), kravet til forsvarlig egenkapital i asl § 3-4 og reglene omkring regnskapsavleggelsen. Det er ofte i forbindelse med disse bestemmelsene at det har vært fokusert på forholdet til revisors ansvar.

Styrets oppgaver og plikter kan grovt sett inndeles i tre:⁴²

- styrets forvaltningsansvar
- styrets tilsynsansvar
- styrets informasjonsansvar

2.3.1 Forvaltningsansvaret

Styrets forvaltningskompetanse og forvaltningsplikt fremgår først og fremst av bestemmelsene i asl § 6-12 og § 6-13.

Asl § 6-12 kan betraktes som aksjelovens hovedbestemmelse om styrets plikter. Aksjeloven bestemmer helt generelt i § 6-12 (1) første punktum at forvaltningen av selskapet hører under styret. I dette ligger det at det er styret som har det overordnede ansvaret for selskapets forvaltning⁴³ og at det er styret som er det øverste utøvende organet i aksjeselskapet. Kompetansen er lagt til styret som sådan og ikke til det enkelte styremedlem.⁴⁴ Det gjelder som et generelt krav at styrets forretningsmessige avgjørelser og forvaltningen av selskapet må være forsvarlig.⁴⁵

⁴² Perland s 130.

⁴³ NOU 1996: 3 s 55 og Aarbakke s 397. Uttrykket "forvaltning" omfatter i utgangspunktet all ledelse av selskapet, jf. Andenæs s 290.

⁴⁴ Dette gjelder for alle bestemmelsene som omhandler styrets oppgaver og plikter. Styret er et kollegialt organ som utøver sin myndighet samlet.

⁴⁵ Følger forutsetningsvis av asl § 17-1 og § 19-1.

Etter asl § 6-12 (1) annet punktum er styret særlig pålagt å sørge for en forsvarlig organisering av virksomheten. I dette ligger det at styret både skal forvalte selskapets forretninger og dets interesser generelt. Styret har det overordnede ansvaret blant annet for at selskapet organiseres på en formålstjenelig måte, at det har tilstrekkelig og kvalifisert personale samt klare ansvarslinjer.⁴⁶

Regelen i asl § 6-12 (2) må ses på som en presisering av det generelle forvaltningsansvaret. Første punktum pålegger styret en plikt til i nødvendig utstrekning å utarbeide planer for virksomheten av selskapet og følge opp disse gjennom budsjetter, mens annet punktum markerer styrets adgang til å sette andre typer retningslinjer for selskapet. I forarbeidene er det forutsatt at utarbeidelse av virksomhetsplaner med tilhørende budsjetter er en forutsetning for en forsvarlig ledelse av selskap med en virksomhet av noe omfang.⁴⁷ Plikten til å utarbeide planer og budsjetter er imidlertid ikke absolutt, jf. uttrykket ”i nødvendig utstrekning”. Styrets plikter må i så henseende bero på virksomhetens art og omfang.⁴⁸

En viktig side av styrets forvaltningsansvar, er å påse at selskapet til enhver tid har en forsvarlig egenkapital sett i forhold til risikoen ved og omfanget av selskapets virksomhet. Det generelle forsvarlighetsprinsippet⁴⁹ følger av asl § 3-4, mens asl § 3-5 pålegger styret en særlig aktivitetsplikt dersom det må antas at selskapets egenkapital er lavere enn hva forsvarlighetsstandarder i § 3-4 tilsier. Bestemmelsene er nye i aksjelovsammenheng⁵⁰ og det fremgår av lovens forarbeider⁵¹ at reglene er ment å skulle ivareta hensynet til beskyttelse av selskapskapitalen. Det må imidlertid bemerkes at selv om lovbestemmelsene er nye, må det antas at en tilsvarende plikt som den som styret nå har etter asl § 3-4 også gjaldt før aksjeloven av 1997. At styret kunne holdes erstatningsrettslig ansvarlig for å ha drevet underfinansiert selskap, fremgikk av forarbeidene til aksjeloven 1976⁵² og er videre lagt til grunn både i juridisk teori⁵³ og

⁴⁶ NOU 1996: 3 s 136.

⁴⁷ NOU 1996: 3 s 136.

⁴⁸ NOU 1996: 3 s 136.

⁴⁹ Ot.prp. nr. 23 (1996-97) s 51.

⁵⁰ Bestemmelsene ble innført ved aksjeloven av 13. juni 1997 nr. 44.

⁵¹ Ot.prp. nr. 36 (1993-94) s 49 og Ot.prp. nr. 23 (1996-97) s 14.

⁵² Ot.prp. nr. 19 (1974-75) s 16.

⁵³ Aarum s 490.

rettspraksis⁵⁴. At det er styret som etter asl § 3-4 har plikt til å sørge for at selskapet til enhver tid har en forsvarlig egenkapital kan ikke leses rett ut av bestemmelsens ordlyd. Ordlyden i asl § 3-4 er nøytral, det vil si at den i praksis kan ha betydning for alle parter som er involvert i selskapet, herunder generalforsamlingen, styret, daglig leder, revisor og bedriftsforsamlingen hvis virksomheten har det⁵⁵. Bestemmelsen må imidlertid ses i sammenheng med asl § 6-12 om styrets overordnede forvaltningsansvar og styrets handlingsplikt etter asl § 3-5. Det er derfor naturlig å hevde at asl § 3-4 i all hovedsak er rettet mot aksjeselskapets styre.⁵⁶

Asl § 3-4 setter krav til en forsvarlig minstekapital. Det kan vanskelig settes noen generelle måletall for en forsvarlig egenkapital. Forholdene i de ulike virksomhetene er så varierende at vurderingen av hva som må anses for forsvarlig må foretas av det enkelte styre på grunnlag av situasjonen i det enkelte selskap. Det er altså opp til styrets skjønn å opprettholde et nivå som kan anses forsvarlig.

Med begrepet egenkapital menes i utgangspunktet selskapets eiendeler minus selskapets gjeld, det vil si selskapets netto formue.⁵⁷ Forarbeidene⁵⁸ poengterer imidlertid at det ut fra bestemmelsenes formål, må være riktig å foreta en helhetsvurdering av selskapets reelle egenkapital og ikke bare av den bokførte egenkapitalen alene. Det er altså mer korrekt å legge selskapets samlede kapitalgrunnlag til grunn når den økonomiske stillingen skal vurderes. Det kan foreligge merverdier utenfor balansen. Eiendommer som har en høyere reell verdi enn hva som er bokført, er et typisk eksempel.

Konservativ bokføring av goodwill vil også kunne innebære at selskapets samlede kapitalgrunnlag reelt sett er høyere enn den balanseførte. Selskapet kan på den annen side ha forpliktelser som ikke fremgår klart av balansen, slik som kausjonsansvar eller garantiforpliktelser. Disse fremgår ofte kun som noter i årsregnskapet. Slike forpliktelser vil medføre at den reelle egenkapitalen er lavere enn den bokførte.

⁵⁴ Se blant annet Rt 1996 s 672, Kongeparkdommen. Høyesterett åpner i denne dommen for erstatningsansvar på det grunnlag at selskapet er underkapitalisert.

⁵⁵ Se note 12.

⁵⁶ Tilsvarende Mack Løvdal s 37.

⁵⁷ Andenæs s 38.

⁵⁸ NOU 1996: 3 s 102.

Vurderingen av om egenkapitalen er forsvarlig er sammensatt av flere momenter.⁵⁹ For det første følger det av ordlyden i asl § 3-4 at egenkapitalen skal vurderes i forhold til risikoen ved den virksomheten selskapet driver. Risikoeksponert virksomhet vil ha behov for større egenkapital enn virksomhet som er lite påvirket av konjunkturer og svingninger i markedet. Asl § 3-4 nevner også omfanget av virksomheten som en faktor som vil påvirke kravet til egenkapitalens størrelse. Dersom selskapet for eksempel ekspanderer, må det tilsvarende vurderes om dette skaper behov for styrking av egenkapitalen. Vurderingen av egenkapitalen vil videre være forskjellig alt etter som hvilken fase selskapet er i. Selskaper i oppstartsfasen vil normalt ha større kostnader og være utsatt for større usikkerhet enn en veletablert virksomhet. I en oppstartsfase vil det kunne være forsvarlig å akseptere underskudd og synkende egenkapital inntil selskapet kommer over i en normal driftssituasjon.⁶⁰ Til sist er det klart at også selskapets finansieringssituasjon vil være av betydning for forsvarlighetsvurderingen i § 3-4. Selskapet kan ha finansielle forhold, for eksempel ansvarlig lånekapital, som bidrar til at selskapet har et mer solid kapitalgrunnlag enn det egenkapitalen isolert sett gir uttrykk for.⁶¹

Når egenkapitalsituasjonen vurderes skal det også legges til grunn en forutsetning om fortsatt drift av selskapet. I teorien⁶² er det videre lagt til grunn at vurderingen av selskapets kapitalgrunnlag er sentral i spørsmålet om fortsatt drift av virksomheten er sannsynlig.

En vurdering av selskapets egenkapitalsituasjon kommer hvert år automatisk opp i forbindelse med regnskapsavleggelsen. Styret må i forbindelse med avleggelsen av årsregnskapet vurdere om det er grunnlag for fortsatt drift, jf. rskl § 4-5. Som nevnt ovenfor er egenkapitalsituasjonen en viktig del av denne vurderingen. Har imidlertid virksomheten stabile balansetall slik at situasjonen ikke har endret seg noe særlig i året som har gått, kan vurderingen av egenkapitalsituasjonen gis summarisk.

⁵⁹ NOU 1996: 3 s 102.

⁶⁰ NOU 1996: 3 s 146.

⁶¹ Se Rt 1996 s 672, Kongeparkdommen, hvor Høyesterett la vekt på at kapitalinnskuddene fra morselskapet måtte oppfattes som ansvarlig lånekapital.

⁶² Kvaal og Mamelund s 114.

Asl § 3-5 er pliktregelen som pålegger styret å straks behandle saken hvis det må antas at egenkapitalen ikke lenger kan anses forsvarlig i forhold til risikoen ved og omfanget av virksomheten i selskapet, jf. bestemmelsens første punktum. Den samme handleplikten inntreer hvis det må antas at selskapets reelle egenkapital er blitt mindre enn halvparten av aksjekapitalen, jf. asl § 3-5 (1) annet punktum. Styrets oppgave er da å gjenopprette egenkapitalen til et forsvarlig nivå igjen.⁶³

Handlepliktreglene innebærer økt ansvar for styret med hensyn til løpende oppfølging av selskapets økonomiske situasjon. Reglene gir styret en oppfordring til å foreta kontinuerlige vurderinger av selskapets økonomiske stilling. Dersom det er indikasjoner på at selskapets økonomiske situasjon gjør det nødvendig å iverksette tiltak, skal dette styrebehandles. Styret skal også innen rimelig tid innkalle generalforsamlingen. På generalforsamlingen skal styret gi en redegjørelse for selskapets økonomiske stilling og foreslå tiltak som vil gi selskapet en forsvarlig egenkapital. Styrets handleplikt er oppfylt når styret har gitt en redegjørelse til generalforsamlingen og foreslått tiltak. Det er så opp til generalforsamlingen å behandle saken videre, men det foreligger ingen plikt for generalforsamlingen til å vedta konkrete tiltak.

Et spørsmål som har vært gjenstand for diskusjon, er hvorvidt overtredelse av asl § 3-4 og § 3-5 vil kunne påføre styret erstatningsansvar. Bestemmelsene inneholder ingen særlige sanksjonsregler for manglende overholdelse av styrets plikter. Spørsmålet har derfor vært om de alminnelige erstatningsbestemmelser anses tilstrekkelige til å ilegge styremedlemmene ansvar. Andenæs er av den oppfatning at asl § 3-4 og § 3-5 ikke kan ha betydning for styrets erstatningsansvar. Han synes å begrunne dette med at det etter bestemmelsenes formål kan foreligge handleplikt for styret uten at det er tale om forhold som kan medføre erstatningsansvar.⁶⁴ Perland mener imidlertid at det ikke kan

⁶³ Det har vært en viss tvil i juridisk teori om hvordan handleplikten i asl § 3-5 skal forstås i de tilfeller hvor handleplikten inntreer som følge av at egenkapitalen er blitt mindre enn halvparten av aksjekapitalen. Spørsmålet har vært om de tiltak styret skal foreslå skal ha som formål å sørge for en forsvarlig egenkapital eller om tiltakene skal ha til formål å endre forholdet mellom egenkapitalen og aksjekapitalen, slik at egenkapitalen utgjør minst halvparten av aksjekapitalen. Andenæs har tatt til orde for det sistnevnte under forutsetning av at egenkapitalen fortsatt er forsvarlig og mener at styrets tiltak for eksempel kan gå ut på at aksjekapitalen settes ned, jf. Andenæs s 41. Spørsmålet er nylig vurdert av Justisdepartementets lovavdeling i et høringsnotat av 28. juni 2004, i forbindelse med etterkontroll av aksjeloven og allmennaksjeloven. I høringsnotatet kommer det til uttrykk at departementet er av den oppfatning at formålet med styrets handleplikt når egenkapitalen er mindre enn halve aksjekapitalen, er å sørge for at selskapet igjen oppnår en forsvarlig egenkapital.

⁶⁴ Andenæs s 39.

være tvilsomt at brudd på forsvarlighetsstandarden i asl § 3-4 og styrets handleplikt etter asl § 3-5 vil kunne utløse erstatningsansvar for styret.⁶⁵ Perland viser blant annet til uttalelser fra aksjelovens forarbeider. I forarbeidene⁶⁶ er det fremhevet at innføringen av asl § 3-4 og § 3-5 og det klare uttrykk bestemmelsene gir for at det er ledelsens oppgave å sørge for at selskapet har en forsvarlig egenkapital, trolig vil gjøre det enklere å vinne fram med erstatningskrav mot ledelsen dersom ledelsen ikke løser disse oppgavene på en forsvarlig måte. Forarbeidene presiserer også at bestemmelsene må anses som et supplement til ansvarsbestemmelsene, og kan ikke anses overflødig ved siden av disse.

På denne bakgrunn er det min oppfatning at overtredelse av asl § 3-4 og § 3-5 vil kunne medføre erstatningsansvar for selskapets styre. Etter mitt syn markerer også lovforarbeidenes uttalelser at det fra lovgivers side har vært tilsiktet å skjerpe styreansvaret på dette området.

Reglene i asl § 3-4 og § 3-5 suppleres av asl § 6-12 (3) om styrets plikt til å holde seg orientert om selskapets økonomi og rskl § 3-3 om styrets opplysningsplikt i årsberetningen. Disse bestemmelsene behandles nærmere nedenfor.

Etter asl § 6-12 (3) første del skal styret holde seg løpende orientert om selskapets økonomiske stilling. For at styret skal kunne etterleve en slik plikt, er det en forutsetning at virksomheten har et rapporteringssystem som dekker styrets behov. I de aksjeselskapene som har daglig leder, er det denne som har ansvar for å rapportere til styret, jf. asl § 6-15 (1). Har ikke virksomheten en daglig leder, er det styrets leder som skal sørge for rapporteringen, jf. asl § 6-2 (1) siste punktum. I alle aksjeselskaper har imidlertid styret et selvstendig ansvar for å holde seg orientert og kan ikke slå seg til ro med opplysninger det får gjennom rapporter og annen informasjon fra den daglige ledelsen dersom denne ikke er tilstrekkelig. Bestemmelsen bygger på at styret har en selvstendig aktivitetsplikt og kan ikke bare avvente informasjon fra administrasjonen i selskapet.⁶⁷ Styret kan selv ta initiativ til å innhente informasjon, eventuelt ved å iverksette slike nærmere undersøkelser som asl 6-12 (4) gir hjemmel til. For at styret skal kunne være oppdatert på selskapets økonomiske stilling, er det i tillegg viktig at

⁶⁵ Perland s 139.

⁶⁶ Ot.prp. nr. 23 (1996-97) s 51.

⁶⁷ NOU 1996: 3 s 137.

styremedlemmene følger med i markedsutvikling og konkurranseforhold som gjelder i selskapets bransje. Normalt gjøres dette ved fortløpende dialog med selskapets ledelse og ved å holde seg oppdatert på hva som formidles i ulike mediekanaler og bransjeforskning. Selskapets rapporteringssystem bør også innrettes slik at det er mulig for styret å sammenholde den faktiske utviklingen med selskapets vedtatte planer og budsjetter. Styrets plikt til å være orientert avhenger ellers av selskapets omfang og forholdene for øvrig.⁶⁸ I et selskap med anstrengt økonomi vil styrets oppgave etter asl § 6-12 (3) være mer omfattende enn i et selskap med sterk finansiell stilling.

Gjennom asl § 6-12 (3) annen del er styret også gitt et særlig ansvar for betryggende kontroll med virksomheten, regnskap og formuesforvaltning. Det siktes her til den interne, fortløpende kontrollen av selskapets økonomiske stilling og regnskapsføring som skal utføres av selskapet selv, ikke den eksterne revisors kontroll. Uavhengig av revisjon og formell opplysningsplikt vil god kontroll over selskapets økonomi fra selskapets ledelses side utgjøre verdifull informasjon til styret. Ved revisjonen vil god struktur på den fortløpende kontrollen av selskapets økonomiske stilling og regnskapsføringen være til god hjelp for ekstern revisor. Bestemmelsen må ses i sammenheng med asl § 6-14 (4) som legger det direkte ansvaret for formuesforvaltningen til daglig leder. Etter denne bestemmelsen er det daglig leder som i større selskaper skal sørge for at årsregnskapet blir utarbeidet og at selskapets interne kontroll blir betryggende gjennomført. Styrets oppgave etter asl § 6-12 (3) annen del, blir etter dette mer å betrakte som en tilsynsplikt⁶⁹ enn en forvaltningsoppgave.

2.3.2 Tilsynsansvaret

Styret har også et tilsynsansvar. Etter aksjeloven har styret en plikt til å føre tilsyn med den daglige ledelse og virksomheten for øvrig. Tilsynsansvaret innebærer at styret skal holde seg informert om hvordan det går med driften, både økonomisk og administrativt. Loven skiller i utgangspunktet mellom plikter som inngår i selve forvaltningen av selskapet og styrets tilsynsansvar, jf. asl § 6-12 og § 6-13.⁷⁰ I praksis er grensen mellom forvaltnings- og tilsynsplikten mer flytende. At styret skal sørge for betryggende

⁶⁸ NOU 1996: 3 s 137.

⁶⁹ Se punkt 2.3.2.

⁷⁰ Ot.prp. nr. 23 (1996-97) s 70.

kontroll av virksomhet, regnskap og formuesforvaltning, er i aksjeloven plassert i § 6-12, og loven forutsetter dermed at dette er en del av styrets forvaltningsansvar. Som nevnt ovenfor har innholdet av denne bestemmelsen i virkeligheten mer karakter av å være et tilsynsansvar.

Aksjelovens tilsynsansvar fremgår av § 6-13 (1). Styret skal føre tilsyn med den daglige ledelse og selskapets virksomhet for øvrig. Første ledd er en fremhevelse av styrets ansvar for å sørge for løpende kontroll med virksomheten. Styret skal blant annet påse at bedriften under daglig leder blir styrt på formålstjenelig måte. Tilsynspliktens omfang varierer i de konkrete tilfeller med virksomhetens art og omfang. For at styret på best mulig måte skal kunne oppfylle tilsynsansvaret, kan det etter bestemmelsens andre ledd gjøre bruk av instruks. Gjennom en styreinstruks kan styret for eksempel be om rapporter fra sentrale virksomhetsområder enten skriftlig eller ved at avdelingsleder møter og redegjør i styremøter. På denne måten har styret en praktisk mulighet til å holde seg oppdatert.

2.3.3 Informasjonsansvaret

I tillegg til forvaltningsansvaret og tilsynsansvaret har styret et informasjonsansvar. Gjennom informasjonsansvaret er styret pålagt å gi opplysninger blant annet til generalforsamlingen, jf. asl § 5-15. På oppfordring fra aksjonærene plikter styret å gi opplysninger som har tilknytning til årsregnskapet og årsberetningen, saker som er forelagt generalforsamlingen til avgjørelse og selskapets økonomiske stilling forøvrig. Styret har imidlertid også lovfestet plikt til uoppfordret å gi opplysninger til generalforsamlingen, eksempelvis i forbindelse med vedtak om kapitalforhøyelse eller kapitalnedsettelse, ved opptak av lån med rett til å tegne aksjer og ved fusjon og fisjon. Styret har også i enkelte tilfeller plikt til å gi informasjon til andre enn generalforsamlingen og da i første rekke opplysninger til offentlige myndigheter⁷¹.

Etter regnskapsloven §§ 3-1 flg. har styret en omfattende informasjonsplikt i forbindelse med avleggelsen av årsregnskapet og årsberetningen. Alle regnskapspliktige etter regnskapsloven skal hvert år utarbeide årsregnskap og årsberetning, jf. rskl § 3-1 (1).

⁷¹ Her nevnes Foretaksregisteret, Børsen, Regnskapsregisteret og ligningsmyndighetene.

Rskl § 3-2 (1) fastlegger det nærmere innholdet av årsregnskapet. Et årsregnskap skal inneholde et resultatregnskap⁷² som fremkommer ved oppstilling av inntekter og kostnader for hele året, en balanse⁷³, kontantstrømoppstilling⁷⁴ og supplerende noteopplysninger⁷⁵. Årsregnskapet skal avlegges under forutsetning om fortsatt drift, med mindre det er sannsynlig at selskapets virksomhet vil bli avvirket, jf. rskl § 4-5. Arbeidsdelingen mellom styret og daglig leder når det gjelder utarbeidelsen av årsregnskapet vil måtte tilpasses avhengig av de selskapsspesifikke forhold. Generelt gjelder aksjelovens arbeidsfordeling der styret skal påse at lovens krav til regnskapsførsel oppfylles, mens daglig leder skal sørge for utarbeidelse og at regnskapet er i samsvar med lov og forskrift. Årsberetningen er i større grad et produkt av styrets arbeid. Årsberetningen er en verbal og kvalitativ rapport om tilstanden i selskapet. De innholdsmessige kravene til årsberetningen følger av rskl § 3-3. Av særlig interesse for denne oppgaven er det at styret i årsberetningen positivt skal bekrefte at forutsetningen for fortsatt drift er tilstede, samt opplyse om det dersom egenkapitalen etter balansen er under 50 % av aksjekapitalen. Årsregnskapet og årsberetningen skal underskrives av daglig leder og samtlige styremedlemmer, jf. rskl § 3-5 (1). Godkjenning av årsregnskapet og årsberetningen skjer på den ordinære generalforsamlingen som skal avholdes innen seks måneder etter utgangen av hvert regnskapsår, jf. asl § 5-5. Generalforsamlingens myndighet er imidlertid begrenset til å godkjenne eller avvise styrets forslag til årsregnskap og årsberetning. At det er styret som underskriver årsregnskapet, innebærer at det er styret som står ansvarlig for det avgitte regnskapet.

I tillegg til styrets hovedoppgaver som er beskrevet ovenfor, inneholder aksjeloven en rekke spesialbestemmelser om styrets gjøremål. Disse bestemmelsene er nært knyttet til de generelle bestemmelsene om forvaltning og tilsyn. Spesialbestemmelsene kan til en viss grad sies å presisere og utvide styrets plikter.⁷⁶

⁷² Se rskl § 6-1.

⁷³ Se rskl § 6-2.

⁷⁴ Se rskl § 6-4.

⁷⁵ Se rskl kapittel 7.

⁷⁶ Eksempler på slike spesialbestemmelser er asl §§ 4-16, 6-2 (2), 6-18, 6-30, 6-31 og 8-2.

3 Revisors erstatningsansvar

3.1 Innledende bemerkninger om revisor som selskapsorgan

Alle aksjeselskaper er regnskapspliktige, jf. rskl § 1-2 (1) nr. 1, og plikter å utarbeide årsregnskap og årsberetning, jf. rskl § 3-1 (1). Enhver som er pliktig til å avlegge årsregnskap etter regnskapslovens regler har også revisjonsplikt, jf. revl § 2-1 (1). Alle aksjeselskaper har derfor plikt til å la årsregnskapet revideres av en registrert eller statsautorisert revisor.⁷⁷

Formålet med ekstern revisjon er i første rekke å attestere årsregnskapet. Revisor skal foreta en profesjonell og uavhengig etterprøving og bekreftelse av selskapets økonomiske informasjon.⁷⁸ Et aksjeselskap kan ha en rekke kontaktpunkter med omverdenen, og årsregnskapet er et beslutningsgrunnlag for en rekke aktører i det økonomiske liv. Aksjeselskapets eiere har behov for bistand for å kontrollere ledelsens forvaltning av deres kapital, og kreditorer, leverandører og kunder er interessert i informasjon som kan gi dem grunnlag for å vurdere selskapets økonomiske stilling og soliditet før de inngår avtaler med selskapet. Skattemyndighetene trenger informasjon for å kunne beregne inntekts- og formuesskatt, siden det for regnskapspliktige normalt er årsregnskapet som legges til grunn for beskatningen. Også de ansatte i et aksjeselskap kan ha behov for å vite om virksomheten er en sikker eller utsatt arbeidsplass. Videre vil allmennheten generelt sett ha et behov for å få bekreftet selskapers økonomiske situasjon. For et lokalsamfunn vil det for eksempel være av stor betydning å få bekreftet informasjon om at en hjørnesteinsbedrift er økonomisk solid.

For å gi disse interessegruppene grunnlag for å danne seg et bilde av selskapets økonomiske situasjon, avgir selskapet et årsregnskap og en årsberetning. Årsregnskapet og årsberetningen er de viktigste informasjonskildene fra selskapet til omverdenen når

⁷⁷ En slik lovbestemt plikt for selskaper til å la visse sider av forvaltningen, særlig regnskapsførselen, bli gransket av en uavhengig revisor, har vi hatt i norsk rett siden aksjeloven av 1910, jf. denne lovs § 65.

⁷⁸ NOU 1997: 9 s 77.

det gjelder virksomhetens økonomiske forhold. Årsregnskapet og årsberetningen er som kjent avgitt av selskapets ledelse.⁷⁹ For å skape tillit til regnskapstallene blir det foretatt en ekstern revisjon. Ved den eksterne revisjonen går en uavhengig revisor inn i selskapet og gjennomfører en granskning av årsregnskapet og forholdene i selskapet og attesterer overfor allmennheten at årsregnskapet etter vedkommendes mening er uten vesentlige feil.⁸⁰ Så lenge interessegruppene har tillit til den eksterne revisors kompetanse og uavhengighet, medfører en slik attestasjon at deres tillit og troverdighet til regnskapets opplysninger øker.

Aksjeloven legger kompetansen til å velge selskapets eksterne revisor til generalforsamlingen. Generalforsamlingen skal velge en eller flere revisorer, og kan også velge en eller flere vararevisorer, jf. asl § 7-1 (1). Det vanligste i dag er at generalforsamlingen velger et godkjent revisjonsselskap som revisor, og at revisjonsselskapet utnevner en av sine revisorer som ansvarlig for oppdraget.⁸¹ Et revisjonsselskap anses som én revisor, selv om revisjonen da kan utføres av flere personer.⁸² Aksjeselskapet har som oppdragsgiver imidlertid krav på skriftlig underretning om hvem som skal være ansvarlig revisor for oppdraget. Dersom et revisjonsselskap er valgt som revisor, er selskapet og den ansvarlige revisor solidarisk ansvarlig overfor en eventuell skadelidt, jf. revl § 8-1 (2). Det er også generalforsamlingens oppgave å avsette selskapets eksterne revisor, siden revisor tjenestegjør inntil en ny revisor er valgt, jf. asl § 7-2 (1).

At det er eierne (aksjonærene i generalforsamlingen) som i utgangspunktet velger selskapets eksterne revisor, er til en viss grad historisk betinget. Opprinnelig var revisor ”eiernes forlengede arm” som skulle kontrollere ledelsens forvaltning av eiernes kapital. Som nevnt ovenfor betraktes ikke revisor lenger bare som eiernes representant, men som en nøytral og uavhengig instans som står midt mellom alle de interessegrupper som er knyttet til en virksomhet.

⁷⁹ Se oppgavens punkt 2.3.3.

⁸⁰ Gulden (2002) s 21.

⁸¹ Cordt-Hansen i Norsk Lovkommentar s 2750 note 988.

⁸² Aarbakke s 467.

Til tross for at det også i dag er eierne som formelt sett oppnevner og avsetter revisor, er det ofte andre grupper i selskapet som har den reelle kontrollen med hvem som skal være revisor. Dersom selskapet har bedriftsforsamling, er det denne som skal fremsette forslag om revisor for generalforsamlingen, jf. asl § 6-35 jf. asal § 7-1 (1) annet punktum. Når selskapet ikke har bedriftsforsamling skal styret, som forberedende organ for generalforsamlingen, foreslå overfor generalforsamlingen hvem som skal velges som selskapets revisor. Og selv om selskapet har bedriftsforsamling, har både styret og daglig leder ansvar for at selskapets revisjonsplikt blir oppfylt, jf. asl §§ 6-12 og 6-14.

Om revisor skal betraktes som et eget selskapsorgan i et aksjeselskap ved siden av generalforsamling, styre og daglig leder, er gjenstand for diskusjon. Enkelte hevder at revisor står på siden av den egentlige selskapsorganisasjonen.⁸³ I forarbeidene til aksjeloven er det imidlertid presisert at et aksjeselskaps revisor skal anses som et selskapsorgan.⁸⁴ Svaret må antas å være uklart. Om revisor skal anses som en ekstern kontrollinstans eller som et eget selskapsorgan, må kanskje til dels kunne karakteriseres mer som et terminologisk spørsmål.⁸⁵ At revisor får sitt honorar fra aksjonærene ved vedtak i generalforsamlingen, kan tale for å se ekstern revisor som et selskapsorgan. Ut fra uavhengighetsbetraktninger er det imidlertid etter mitt syn mest hensiktsmessig ikke å betegne revisor som en del av aksjeselskapets interne organisasjonsstruktur, men heller som et selvstendig kontrollorgan. Det grunnleggende i revisors arbeid er som nevnt ovenfor, å bekrefte økonomisk informasjon fra selskapet slik at alle brukergrupper skal kunne stole på informasjonen og innrette seg etter den. Revisor må derfor være uavhengig av det revisjonspliktige selskapet og av alle interessentene rundt det. Å anse revisor som et selskapsorgan på lik linje med generalforsamling, styre og daglig leder vil derfor etter min oppfatning i liten grad være forenelig med hensynet til revisors uavhengighet. Det bemerkes imidlertid at det vil være uten betydning for et eventuelt erstatningsansvar om revisor betraktes som et eget selskapsorgan eller ikke.

⁸³ Andenæs s 196.

⁸⁴ Ot.prp. nr. 23 (1996-97) s 152.

⁸⁵ Aarbakke s 461.

3.2 Revisors erstatningsansvar

Hjemmelen for revisors erstatningsansvar i forbindelse med utførelsen av lovbestemt revisjon er gitt i revl § 8-1 (1): ”Revisor plikter å erstatte skade som denne forsettlig eller uaktsomt har voldt under utførelsen av sitt oppdrag”.⁸⁶ Bestemmelsen er i likhet med asl § 17-1⁸⁷ en kodifisering av det generelle ulovfestede uaktsomhetsansvaret. Så vel klient som tredjemann kan etter bestemmelsen kreve at revisor erstatter økonomisk tap som han eller hun har voldt under utførelsen av revisjonsoppdraget.⁸⁸ Revisor har et ansvar både for de faktiske handlingene som blir utført under revisjonen og for handlinger som skulle ha vært utført, de såkalte unnlattelene. På revisors område er det oftest unnlattelsen som gir grunnlag for kritikk og krav.⁸⁹

Som nevnt i punkt 1.2, vil jeg i denne oppgaven bare behandle problemstillingene omkring ansvarsgrunnlagene. Revisors erstatningsansvar er et tradisjonelt skyldansvar. Det betyr at en som har lidt tap på grunn av feil som revisor har begått i sin yrkesutøvelse, bare kan oppnå erstatning fra revisor dersom det minst påvises at revisor har handlet uaktsomt. Kravet om ansvarsgrunnlag innebærer således spørsmålet om det foreligger uaktsomhet. Som aksjeloven gir heller ikke revisorloven nærmere veiledning i hva som ligger i aktsomhetsnormen. For å finne løsningen på spørsmålet om det er utvist uaktsomhet, må det derfor ses hen til andre rettskildedefaktorer. I denne forbindelse vil rettspraksis og revisorstandardene stå sentralt.

Revisoransvaret betegnes som et profesjonsansvar.⁹⁰ Profesjonsansvaret er en spesiell variant av den alminnelige culpanormen. Reglene om profesjonsansvaret er utviklet i relasjon til utøvelse av virksomhet innenfor en rekke liberale yrker som advokatvirksomhet, eiendomsmegling og finansiell rådgivning. Kjernen i profesjonsansvaret er at fordi profesjonsutøverne yter en særlig sakkyndig innsats, må klientene kunne forvente profesjonelt arbeid. At profesjonsutøverne som hovedregel har

⁸⁶ Aksjelovens § 17-1 (1) inneholdt tidligere en bestemmelse som likestilte revisors erstatningsansvar med ansvaret for styremedlemmer, medlemmer av bedriftsforsamlingen, daglig leder og aksjeeiere i det reviderte selskapet. Paragrafen ble imidlertid endret ved ikrafttredelsen av revisorloven, og aksjeloven inneholder ikke lenger noen særskilt bestemmelse om revisors erstatningsansvar. Det betyr at revisorlovens bestemmelse dekker revisors erstatningsansvar også når klienten er et aksjeselskap.

⁸⁷ Se oppgavens punkt 2.2.

⁸⁸ Sml asl § 17-1 som bare hjemler erstatningsansvar overfor selskapet. Se oppgavens punkt 2.2.

⁸⁹ Cordt-Hansen s 276.

⁹⁰ Jf. Rt 2002 s 286 og Rt 2003 s 696.

lang utdanning og normalt innehar spisskompetanse innenfor sitt arbeidsfelt, gjør at det er naturlig å bedømme deres yrkesutøvelse etter en forholdsvis streng norm. Ved profesjonsansvaret foretas erstatningsbedømmelsen etter en spesiell faglig målestokk. Revisors erstatningsansvar bygger på, og skal derfor bedømmes ut fra, en profesjonell revisornorm. Denne revisornormen bygger på hva man med rimelighet kan vente av ansvarsbevisste og dyktige revisorer.

Det generelle rettslige utgangspunktet er at det gjelder et strengt profesjonsansvar hvor det stilles høye krav til profesjonsutøvernes grad av aktsomhet. Dette utgangspunktet er slått fast flere ganger i høyesterettspraksis.⁹¹ I Rt 1995 s 1350, hvor spørsmålet var om det forelå erstatningsbetingende adferd fra en eiendomsmegler, uttalte Høyesterett:

“Det gjelder i utgangspunktet et strengt, ulovfestet uaktsomhetsansvar for profesjonsutøvere.”

Også dommer om revisors erstatningsansvar⁹² viser at det gjelder en streng aktsomhetsnorm for profesjonsutøvere. I Rt 2002 s 286 uttalte Høyesterett:

”Vi er på et fagområde hvor det stilles høye kvalitetskrav til den tjenesteyting som gis, og hvor det må gjelde et strengt profesjonsansvar, sml blant annet Rt-2000-679 og Rt-1995-1350”.

Selv om denne dommen i utgangspunktet gjaldt erstatningsansvar i forbindelse med revisors skatterådgivning, må uttalelsen oppfattes å gjelde revisors erstatningsansvar generelt, jf. RG 2003 s 425, Oslo tingrett.

Dommene ovenfor gir grunnlag for å konkludere med at revisor bedømmes etter en streng aktsomhetsnorm. Når denne aktsomhetsnormen skal fastlegges, er utgangspunktet at uaktsomhet forligger når revisor har tilsidesatt den aktpågivenhet som det, ut fra de gjeldende normer, forventes at revisor skal utvise.⁹³ Ved vurderingen av om revisor har opptrådt uaktsomt, er målestokken som nevnt ovenfor hva en dyktig og ansvarsbevisst revisor ville ha foretatt seg i den konkrete situasjon. Revisor vil bli

⁹¹ Se blant annet Rt 1988 s 7, Rt 1989 s 1318, Rt 1994 s 1430, Rt 1995 s 1350 og Rt 2003 s 400.

⁹² Se blant annet Rt 1993 s 1399, Rt 2002 s 286 og Rt 2003 s 696.

⁹³ Cordt-Hansen s 277.

bedømt ut fra de lov- og normkrav som er satt for utførelsen av et revisjonsoppdrag.⁹⁴ Kravene er delvis formulert som detaljregler, men for en stor del henviser revisorloven til den rettslige standarden ”god revisjonsskikk”. Reglene for god revisjonsskikk vil derfor i stor utstrekning være med på å gi grunnlaget for vurderingen av det nærmere innholdet i aktsomhetsnormen.⁹⁵

Det er lagt til grunn i juridisk teori at det er en betingelse for å pålegge revisor erstatningsansvar at det foreligger brudd på ”god revisjonsskikk”.⁹⁶ Et viktig spørsmål er imidlertid om revisor alltid kan sies å ha opptrådt uaktsomt dersom et slikt brudd foreligger. ”God revisjonsskikk” må i noen tilfeller antas å kunne overstige det som strengt tatt er nødvendig for at revisjonen skal være betryggende.⁹⁷ ”God revisjonsskikk” kan således i noen tilfeller være brutt, uten at handlingen må betraktes som uaktsom. Dette standpunkt er også lagt til grunn i rettspraksis. I Ivaran-dommen⁹⁸ uttalte Høyesterett at et brudd på ”god revisjonsskikk” ikke uten videre kan ses som erstatningsbetingende uaktsomhet. I RG 1991 s 956, Trondenes herredsrett, hadde en vareleverandør levert varer på kreditt til et aksjeselskap i den tro at selskapet var solvent. Da selskapet senere gikk konkurs fikk leverandøren bare dekket 30 % av kjøpesummen gjennom frivillig akkord. Vareleverandøren hevdet at selskapets revisor måtte erstatte restkjøpesummen, fordi han ved sin revisjon ikke hadde påpekt at selskapets varelager var for høyt verdsatt. Retten kom til at revisor hadde opptrådt i strid med ”god revisjonsskikk”, men revisor ble likevel ikke idømt erstatningsansvar. Retten uttalte i den forbindelse:

”Det er (...) på ingen måte noen automatikk i at brudd på god revisjonsskikk (...) medfører aktsomhetsansvar. (...) den uaktsomme revisor har opptrådt klanderverdig fordi det (...) foreligger et mulig og ukjent skade-/tapspotensiale innenfor hans øyenvidde, mens brudd på god revisjonsskikk bare behøver å være det vi i daglig tale kaller kritikkverdige forhold.”

Det følger dermed at brudd på revisornormene ikke behøver være uaktsomt. Brudd må vurderes i relasjon til aktsomhetsnormen og den konkrete situasjon.

⁹⁴ Cordt-Hansen s 274.

⁹⁵ Se nærmere om innholdet i ”god revisjonsskikk” i punkt 3.3.

⁹⁶ Giertsen s 4.

⁹⁷ Giertsen s 6.

⁹⁸ Rt 2003 s 696.

Selv om uaktsomhetsvurderingen i stor utstrekning vil være sammenfallende med hva revisorstanden til enhver tid oppfatter som god revisjonsskikk, er det viktig å huske på at det er domstolene som endelig skal avgjøre om oppdraget er utført slik som den dyktige og ansvarsbevisste revisor ville utført det. Ved vurderingen av om revisor har utvist erstatningsbetingende uaktsomhet, må domstolene foreta en totalvurdering av revisors forhold i selskapet.

Cordt-Hansen har uttalt⁹⁹ at domstolene blant annet må vurdere om revisor:

- ut fra sin planlegging har gjort et forsvarlig valg av revisjonshandlinger og om omfanget av disse er tilstrekkelig,
- på forsvarlig måte har tilpasset sin revisjon til utviklingen og ny informasjon, eventuelt til spesielle forhold som er dukket opp,
- har gjennomført kompenserende og tilfredsstillende revisjonshandlinger dersom de planlagte eller anbefalte revisjonshandlinger ikke lar seg gjennomføre,
- i tilstrekkelig grad har fulgt opp resultatene av sine revisjonshandlinger og foretatt de nødvendige vurderinger og konklusjoner.

Innholdet av aktsomhetsnormen ved revisors erstatningsansvar vil også i en viss grad være preget av hvilke av revisors arbeidsoppgaver som bedømmes.¹⁰⁰ Jo mer tydelige revisors oppgaver er definert og jo mindre skjønnspreget de er, enten fordi det følger av avtale med klient eller fordi utførelsen av oppgaven eksplisitt følger av lov eller normer, jo strengere vil aktsomhetsnormen være.¹⁰¹ Når det gjelder den finansielle revisjonen er revisors oppgaver og plikter fastlagt gjennom lov og den rettslige standarden ”god revisjonsskikk”. Dette taler for at en forholdsvis streng aktsomhetsnorm legges til grunn når spørsmålet om erstatningsansvar i forbindelse med den finansielle revisjonen skal besvares.

Utgangspunktet er at den aktsomhetsnormen som gjelder for revisor er objektiv, jf. RG 1991 s 956, Trondenes herredsrett¹⁰². Det betyr at uaktsomhetsbedømmelsen i

⁹⁹ Cordt-Hansen s 279.

¹⁰⁰ Halling-Overgaard s 25.

¹⁰¹ Halling-Overgaard s 28.

¹⁰² Dommens saksforhold er omtalt på s 29.

prinsippet er uavhengig av revisors subjektive forhold. At revisor har dårlig tid, er syk i årsoppgjøret eller har lite erfaring er ikke relevant å legge vekt på ved avgjørelsen av om revisor har revidert i henhold til god revisjonsskikk.¹⁰³ Det er følgelig svært liten plass til subjektive unnskyldningsgrunner i den aktsomhetsvurdering som skal foretas omkring revisors revisjonsarbeid.

3.3 Revisors oppgaver ved revisjonen av et aksjeselskap – erstatningsansvarets objektive element

Revisors hovedoppgave skal være å avgi en uavhengig vurdering av om årsregnskapet er utarbeidet og fastsatt i samsvar med lov og forskrifter, såkalt finansiell revisjon.¹⁰⁴ Mange revisorer påtar seg også andre oppdrag enn revisjon, for eksempel rådgivende bistand.¹⁰⁵ Revisor kan i tillegg utføre flere andre oppgaver som ikke omfattes av revisorlovens bestemmelser.¹⁰⁶ Slik annen revisjonsmessig bistand¹⁰⁷ utgjør en ikke ubetydelig andel av det arbeid revisor utfører, noe som har åpnet for debatt rundt revisors faktiske uavhengighet. En drøftelse omkring disse sidene av revisoryrket faller imidlertid utenfor oppgaven.

Formålet med revisors arbeid ved den finansielle revisjonen er i første rekke å verifisere de økonomiske opplysningene som et aksjeselskap gir omverdenen gjennom sitt årsregnskap og sin årsberetning. Revisjonen er i denne forbindelse begrenset til kontrollen av om regnskapsinformasjonen inneholder vesentlige feil, misligheter eller svakheter. Slik vesentlighet anses å foreligge dersom en bruker av regnskapsinformasjonen ville ha disponert annerledes hvis han hadde kjent til feilen, misligheten eller svakheten.¹⁰⁸ Hvis siktemålet med revisjonen hadde vært å avdekke enhver mislighet, feil eller svakhet ved regnskapsopplysningene, ville revisjonen blitt svært kostbar og i mange tilfeller umulig å gjennomføre.

¹⁰³ Gulden (2002) s 299.

¹⁰⁴ Jf. Ot.prp. nr. 75 (1997-98) s 8 og s 33.

¹⁰⁵ Eksempelvis skatterådgivning.

¹⁰⁶ Revisorer kan blant annet utføre visse former for rettshjelpsvirksomhet, jf. domstoloven § 218 (2) nr. 2.

¹⁰⁷ Se Ot.prp. nr. 75 (1997-98) s 17.

¹⁰⁸ Gulden (2002) s 351 og RS 320 punkt 3.

Også for revisor henger risikoen for erstatningsansvar sammen med de plikter revisor har. For at revisor skal kunne idømmes erstatningsansvar etter culpanormen, må altså både aktsomhetsnormens objektive og subjektive side være overtrådt. Ved bedømmelsen av om aktsomhetsnormens objektive side er misligholdt, er det sentrale hvorvidt revisor har overtrådt de plikter som følger revisorvervet.

Revisors oppgaver og plikter ved finansiell revisjon er i første rekke angitt i revisorlovens kapittel 5. Nærmere krav til innhold og omfang av revisjonen følger av den rettslige standarden ”god revisjonsskikk”¹⁰⁹. Innholdet av ”god revisjonsskikk” er nærmere fastlagt gjennom de mange revisjonsstandardene. Revl § 5-1 fastsetter innholdet av den lovbestemte finansielle revisjonen. I revl § 5-1 (1) første punktum står det:

”Revisor skal vurdere om årsregnskapet er utarbeidet og fastsatt i samsvar med lover og forskrifter, (...)”.

Bestemmelsen gir revisor hjemmel til å kontrollere regnskaper og attestere informasjonen overfor omverdenen. Henvisningen til lov og forskrift er fremfor alt en henvisning til regnskapsloven, men det faller også innenfor revisjonen å kontrollere at de krav særlovgivningen stiller opp er fulgt¹¹⁰. Som nevnt i punkt 2.3.3 består årsregnskapet av resultatregnskap, balanse, kontantstrømoppstilling og noteopplysninger. Bestemmelsen innebærer således at revisjonen må omfatte alle disse komponentene.¹¹¹ I tillegg må revisor vurdere om de grunnleggende regnskapsprinsippene og god regnskapsskikk er fulgt, om vurderingsreglene er riktig forstått og anvendt, om årsregnskapet er satt opp i samsvar med regnskapsloven regler og om noteopplysningene er fullstendige etter de krav som er satt og at det materielle innholdet i notene er riktig.¹¹²

For å kunne gi den bekreftelsen som er formålet med revisjonen, skal revisor uten begrensninger gjennomføre de undersøkelser som etter god revisjonsskikk er nødvendige for at revisor skal kunne danne seg en begrunnet oppfatning om at

¹⁰⁹ Nærmere om ”god revisjonsskikk” nedenfor.

¹¹⁰ Eksempelvis at rett organ har utarbeidet årsregnskapet og årsberetningen, jf. aksjelovens regler.

¹¹¹ Cordt-Hansen s 127.

¹¹² Jf. rskl kapittel 4-7.

regnskapet er avlagt i samsvar med de krav lovgivningen setter.¹¹³ Undersøkelsene skal videre være så omfattende at de gir revisor grunnlag til å vurdere om regnskapet på tilnærmet riktig måte avspeiler de transaksjoner som har funnet sted, foretakets eiendeler og gjeld, samt dets resultat og økonomiske stilling.¹¹⁴

Risikoen for feilinformasjon knyttet til vurderinger av årsregnskapet vil variere fra virksomhet til virksomhet. Revisor må derfor ved hvert revisjonsoppdrag foreta en risikovurdering etter bransje, involverte parter og forholdene for øvrig for å kunne innhente tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis som grunnlag for sin vurdering og uttalelse i revisjonsberetningen, jf. revl § 5-6 (3) nr. 1.

Revl § 5-1 (1) første punktum annen del understreker revisors ansvar for å vurdere forhold som spesielt knytter seg til regnskapsføringen og de kontrollsystemene som i den anledning er bygget opp. Revisor har etter denne delen av bestemmelsen en plikt til å vurdere og uttale seg om ledelsen har ivaretatt sin plikt til å sørge for ordentlig og oversiktlig regnskapsføring. Det er selskapets ledelse som har det overordnede ansvaret for at selskapet overholder regler om bokføring og regnskapsrapportering. Det revisor skal vurdere, er om den revisjonspliktiges ledelse har oppfylt kravene som stilles i regnskapsloven kapittel 2.¹¹⁵

Etter regnskapslovens regler plikter selskapets ledelse å få virksomhetens regnskapsdata inn i lovbestemte former gjennom betryggende systemer. Noe av det første revisor gjør i forbindelse med et revisjonsoppdrag, er å kartlegge om selskapet har tilfredsstillende systemer sett i forhold til bedriftens størrelse, beskaffenhet og eventuelle andre spesielle forhold. Revisor må skaffe seg tilstrekkelig kunnskap om regnskapssystemet til blant annet å kunne identifisere og forstå de vesentligste transaksjonstyper i foretakets virksomhet, hvordan transaksjonen oppstår, viktige regnskapsbøker, underliggende dokumenter og kontoer i regnskapet og regnskapsførings- og rapporteringsprosessen fra vesentlige transaksjoner og hendelser oppstår til de er inkludert i regnskapet.¹¹⁶ Som et

¹¹³ NOU 1997: 9 s 77.

¹¹⁴ NOU 1997: 9 s 77.

¹¹⁵ Det ser ut til at kapitlet blir erstattet med ny bokføringslov med antatt ikrafttreden for deler av loven 1. januar 2005, jf. Finanskomiteens innstilling Innst. O. nr. 107 (2003/2004) av 30. september 2004.

¹¹⁶ NOU 1997: 9 s 189 og RS 400 punkt 18.

ledd i dette skal revisor vurdere kontrollrisikoen¹¹⁷ for alle vesentlige regnskapsposter og transaksjonstyper. I alt dette ligger at revisor, gjennom opplegg og gjennomføring av revisjonen, har en selvstendig plikt til å påse at det ikke foreligger vesentlige mangler ved selskapets regnskapsførsel. Dersom revisor oppdager mangler, har revisor skriftlig rapporteringsplikt overfor selskapets ledelse, jf. revl § 5-2 (4) nr. 1 jf. § 5-4 og RS 400 punkt 49.

Revisor skal videre vurdere tre forhold i forbindelse med årsberetningen. Revisor skal påse at opplysningene i årsberetningen om årsregnskapet, forutsetningen om fortsatt drift og forslaget til anvendelse av overskudd eller dekning av tap, oppfyller de krav regnskapslovgivningen setter, jf. rskl § 3-3. Mangler opplysninger som etter denne bestemmelsen skulle vært gitt i årsberetningen, er årsberetningen i prinsippet ikke fullstendig. Revisor skal således verifisere styrets årsberetning. Etter revl § 5-1 (1) annet punktum skal revisor for det første vurdere årsberetningens opplysninger om årsregnskapet. I rskl § 3-3 (6) er det krav om at årsberetningen blant annet skal inneholde en utfyllende redegjørelse for årsregnskapet dersom en slik redegjørelse er av betydning for å bedømme selskapets stilling og resultat.

For det andre skal revisor vurdere årsberetningens forutsetning om fortsatt drift for den revisjonspliktiges virksomhet. Når årsberetningen gir uttrykk for at forutsetningen for fortsatt drift er til stede, har revisor etter revl § 5-1 (1) en selvstendig plikt til å vurdere om vilkårene for fortsatt drift foreligger. Revisor skal i denne sammenheng også positivt bekrefte i sin revisjonsberetning at ledelsens vurdering er riktig, jf. revl § 5-6 (3) nr. 3. Ved vurderingen av om forutsetningene for fortsatt drift er til stede, legges vanligvis en tidshorisont på et år til grunn, det vil si det neste regnskapsåret. Revisjonsstandarden RS 570 inneholder retningslinjer for hvordan revisor bør forholde seg ved vurderingen.

Når revisor foretar sin selvstendige vurdering av selskapets forutsetning for videre drift, tar revisor først og fremst utgangspunkt i selskapets historiske resultater. Revisor vil også ta utgangspunkt i selskapets egenkapitalgrunnlag og dermed foreta den skjønnsvurdering som følger av asl § 3-4. Som nevnt under drøftelsen av asl § 3-4 i punkt 2.3.1, skal denne vurderingen ta utgangspunkt i virksomhetens reelle egenkapital.

¹¹⁷ RS 400 punkt 21 flg.

Det betyr at dersom revisor ser at det i selskapet finnes merverdier utover de bokførte verdier, skal disse tas med i fortsatt drift-vurderingen. Som tidligere nevnt, kan slike positive merverdier utover bokført egenkapital være for eksempel fast eiendom som åpenbart har større verdi enn den bokførte eller at selskapets goodwill er stor. Ved revisors vurdering av selskapets reelle egenkapital vil det likevel være en forskjell mellom disse typene av merverdier. Jo mer likvide og lettere verifiserbare merverdiene er, jo lettere er de for revisor å beregne. Immaterielle verdier, slik som goodwill, er langt vanskeligere å verdsette.

Oppstår det spørsmål eller tvil om fortsatt drift, må revisor innhente tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis for å prøve å avklare selskapets mulighet til å fortsette driften i overskuelig fremtid. Er egenkapitalen lavere enn forsvarlig eller mindre enn halvparten av aksjekapitalen, jf. asl § 3-5, må revisor i tillegg kontrollere at styret har oppfylt sin handleplikt og vurdere om de foreslåtte tiltak er tilstrekkelige.

Dersom aksjeselskapets styre i sin årsberetning legger til grunn at forutsetningen om fortsatt drift ikke er til stede slik at avvikling av selskapet er sannsynlig, må selskapets ”slakteverdi” eller ”ikke-going-concern”-verdi beregnes. Revisors oppgave etter revl § 5-1 (1) annet punktum blir da å vurdere om forutsetningen om ikke fortsatt drift er riktig, samt om den selskapsverdien styret har beregnet er mulig å oppnå ved tvangssalg eller annet forsert salg.

For det tredje skal revisor vurdere om forslaget til anvendelse av overskudd eller dekning av tap er i samsvar med lov og forskrift. Regler om disponering av overskudd eller dekning av underskudd finnes blant annet i aksjeloven kapittel 8. Også selskapets vedtekter kan inneholde bestemmelser om slik disponering. Revisors oppgave er å bekrefte at utdeling av utbytte eller dekning av tap er foretatt i samsvar med lovgivningens regler. Revisor skal ikke uttale seg om hvorvidt disponeringen kunne vært foretatt på en mer hensiktsmessig måte. Er disponeringen lovlig i forhold til selskapslovgivningen, kan ikke revisor stoppe den.

Revisor skal også vurdere om opplysningene i årsberetningen er konsistente med årsregnskapet. I dette ligger at revisor må vurdere om informasjonen er i samsvar med foretakets stilling slik denne fremgår av årsregnskapet.

I forbindelse med årsberetningen skal revisor ikke vurdere informasjon som er knyttet til opplysninger om selskapets forventede fremtidige utvikling, opplysninger om arbeidsmiljøet og annen miljøinformasjon.¹¹⁸ Dette regnes å ligge utenfor revisors arbeidsfelt. Er det imidlertid åpenbart at det foreligger feilinformasjon eller ingen informasjon på disse punktene og revisor blir klar over det, bør revisor påpeke forholdet.

Det følger av revl § 5-1 (2) at revisor har en selvstendig plikt til å påse at formuesforvaltningen er ordnet på en betryggende måte og med forsvarlig kontroll. Plikten er i hovedsak avgrenset til det som er nødvendig for at revisor skal kunne bekrefte årsregnskapet. Det er tale om kontroll relatert til det revisor skal attestere. Selskapets interne kontroll skal sikre at bokføring og årsoppgjør er riktig. Det er styret og daglig leder som har ansvaret for den interne kontrollen, jf. asl § 6-12 (3) og § 6-14 (4).¹¹⁹ Revisor har derfor ikke ansvar for at internkontrollen iverksettes eller fungerer, men har plikt til å se etter at ledelsen har gjort sin plikt i så henseende.¹²⁰ Revisor må skaffe seg oversikt over kontrollsystemet, og deretter vurdere om systemet er tilfredsstillende. Revisor skal vurdere om systemet er slik at årsoppgjøret blir korrekt og at foretakets eiendeler sikres.¹²¹

Dersom revisor finner at kravene ikke er oppfylt i rimelig grad, må han gjøre ledelsen oppmerksom på dette i form av nummererte brev, jf. revl § 5-2 (4) nr. 2 jf. § 5-4. I tillegg må det omtales i revisjonsberetningen dersom den mangelfulle interne kontrollen kan ha medført vesentlige feil og uregelmessigheter i årsregnskapet. jf. revl § 5-6. Følgen av at det oppdages svakheter i den interne kontrollen, er at revisor må gjennomføre en grundigere revisjon på det aktuelle området i forhold til hva han ville ha gjort dersom han hadde funnet kontrollen tilfredsstillende.¹²² I den grad revisor finner svakheter ved selskapets systemer, er det tilstrekkelig at revisor rapporterer om disse. Det kreves ikke at revisor skal komme med forslag til forbedringer eller forenklinger i rutineopplegget. Det kan imidlertid tenkes at det etter ”god revisjonsskikk” gjelder et

¹¹⁸ Ot.prp. nr. 75 (1997-98) s 34.

¹¹⁹ Se punkt 2.3 foran.

¹²⁰ Gulden (1991) s 258.

¹²¹ Gulden (1991) s 259.

¹²² Gulden (1991) s 260.

krav om at revisor skal komme med forslag til forbedringer. At revisor har evne og vilje til å komme med velfunderte og realistiske forbedringer til det interne kontrollopplegget, er tegn på en god revisor som i størst mulig utstrekning ønsker det beste for sin klient.

Revisor har også et selvstendig ansvar for å legge opp revisjonen slik at den kan bidra til å forebygge og avdekke misligheter og feil, jf. revl § 5-1 (3). Bestemmelsen suppleres av andre bestemmelser i revisorloven: § 5-2 (4) nr. 3 og 4, § 5-3 (1) annet punktum og § 6-1 (4). Revisors plikter og oppgaver er videre nærmere utdypet i RS 240 og RS 400. Begrepet misligheter blir i RS 240 punkt 4 definert som:

”(...) tilsiktede handlinger fra ledelsen, ansatte eller tredjepart som innebærer uredelighet for å oppnå en urettmessig eller ulovlig fordel”.

Som eksempler nevner lovforarbeidene manipulasjon, forfalskning eller endring av regnskapsdata eller dokumenter, underslag av eiendeler og bevisst feilaktig bruk av regnskapsprinsipper.¹²³ Det må antas at slike tilsiktede uregelmessigheter som regel er gjort i vinnings hensikt. Begrepet *feil* benyttes om utilsiktede feil i regnskapet, slik som utelatelse av et beløp eller en opplysning, jf. RS 240 punkt 3. Hensynet til å bekjempe økonomisk kriminalitet er et tungtveiende hensyn bak bestemmelsen. Dette er nevnt som den sentrale bakgrunnen for regelen flere steder i lovforarbeidene.¹²⁴

Det følger av RS 200 punkt 6 at:

”Revisor må planlegge og gjennomføre revisjonen med en profesjonell skeptisk holdning og være forberedt på at det kan foreligge omstendigheter som medfører at årsregnskapet kan inneholde vesentlig feilinformasjon”.

Revisor må tilrettelegge sin revisjon på en slik måte at hovedvekten legges på de deler av regnskapssystemet og de regnskapsposter som er vesentlige og hvor risikoen for at feil og misligheter kan forekomme er størst. Hvilke områder dette er, kan revisor finne ut av gjennom sin forberedende revisjon. Revisor går i den forbindelse gjennom de enkelte rutiner i selskapet, og danner seg et bilde av i hvilket omfang virksomhetens eget system forutsettes å forebygge, avsløre og korrigere feil. Revisor må vurdere om

¹²³ NOU 1997: 9 s 188.

¹²⁴ Se blant annet NOU 1997: 9 s 189 og Ot.prp. nr. 75 (1997-98) s 34.

det er spesielle forhold som gir grunnlag for å trekke ledelsens integritet eller kompetanse i tvil, om virksomheten kan være utsatt for uvanlig press utenfra eller internt, om det forekommer uvanlige transaksjoner m.v.¹²⁵ Vurderer revisor at det på grunn av manglete eller utilstrekkelige retningslinjer eller intern kontroll er nærliggende og åpenbare muligheter for feil som kan ha vesentlig betydning for årsregnskapet, vil revisor tilrettelegge sin revisjon etter dette. Jo svakere rutiner revisor oppdager, jo større blir revisjonsmengden. Får revisor indikasjoner på at det kan foreligge muligheter for misligheter og feil, må revisor også varsle ledelsen, jf. revl § 5-2 (4) nr. 3 jf. § 5-4.

Revisjonen skal fange opp både de ubevisste og de eventuelle bevisste feilene og mislighetene i årsregnskapet. Det er vanskeligere å avsløre de bevisste, planlagte feilene siden disse som regel vil være holdt utenfor bokføringen eller forsøkt kamuflert med henblikk på blant annet å villedre revisor. Uansett bevisste eller ubevisste feil og misligheter, og uansett hvilket nivå i selskapet feilen eller misligheten er gjort på, gjelder vesentlighetsvurderingen. Det avgjørende for revisors ansvar er ikke om feilen eller misligheten er voldt med overlegg eller ikke, men om feilen eller misligheten er så vesentlig at den i betydelig grad påvirker årsregnskapet.¹²⁶ Er det tale om en feil eller mislighet med en slik vesentlighetskarakter, ligger den innenfor de vurderingene revisor skulle ha foretatt etter ”god revisjonsskikk”. Revisor kan da ikke komme unna ansvar ved å påberope at feilen var voldt bevisst av selskapet.

Det kan også nevnes at det i disse dager pågår en debatt omkring spørsmålet om revisorene skal pålegges en separat plikt til å rapportere direkte til myndighetene dersom det blir oppdaget vesentlige feil eller misligheter i forbindelse med revisjonen av årsregnskapet.¹²⁷ I dag er det slik at revisorene *kan* foreta slik rapportering, men ikke har en plikt til å gjøre det, jf. revl § 6-1 (4). Blir en slik rapporteringsplikt lovfestet, vil det ytterligere understreke at hovedtanken bak bestemmelsen er å hindre økonomisk kriminalitet.

¹²⁵ NOU 1997: 9 s 188-189.

¹²⁶ Jf. note 108 om regnskapsbrukernes endrede avgjørelser.

¹²⁷ Finansdepartementet har etter påtrykk fra ØKOKRIM foreslått en slik rapporteringsplikt, jf. høringsbrev fra Finansdepartementet av 15. juni 2004. Se nærmere http://odin.dep.no/fin/norsk/dok/hoeringer/under_behandling/006061-080334/ram003-bn.html#ram3

Revl § 5-2 er hovedbestemmelsen når det gjelder revisors plikter. Etter bestemmelsens første ledd plikter revisor å utføre revisjonen ”etter beste skjønn”. I bestemmelsens annet ledd pålegges revisor å ”utføre sin virksomhet i samsvar med god revisjonsskikk”. For å kunne si noe nærmere om revisors plikter ved revisjonsoppdraget, er det sentralt å kartlegge hva som ligger i begrepene ”etter beste skjønn” og ”god revisjonsskikk”.

Man må først stille spørsmålet om hvordan de to begrepene forholder seg til hverandre. Ifølge relevant faglitteratur har begrepet ”etter beste skjønn” tilsynelatende ingen selvstendig betydning.¹²⁸ Jeg vil derfor i det følgende bare redegjøre for innholdet av ”god revisjonsskikk” i forbindelse med revisors plikter etter revl § 5-2.

Spørsmålet er hva som ligger i begrepet ”god revisjonsskikk”. Begrepet ”god revisjonsskikk” ble innført ved revisorloven av 1964 og ble også benyttet i aksjeloven av 1976. I dag finner vi som nevnt ovenfor begrepet i revl § 5-2 (2). Den rettslige standarden ”god revisjonsskikk” er en del av det grunnleggende innholdet i revisjonen. Siden ”god revisjonsskikk” er en rettslig standard, forutsettes begrepet å ha et dynamisk innhold.¹²⁹ På mange måter kan dette være en fordel, siden bestemmelsens innhold da kontinuerlig tilpasser seg rettsoppfatningen. I siste instans er det imidlertid domstolene som må vurdere innholdet i standarden. Det avgjørende for innholdet av ”god revisjonsskikk” er altså hvilken oppfatning av begrepet som til enhver tid er alminnelig blant dyktige og ansvarsfulle utøvere av revisoryrket.¹³⁰ Siden ”god revisjonsskikk” er en rettslig standard, er ikke begrepet definert verken i revisorloven eller dens forarbeider. Begrepet retter seg imidlertid mot ”god skikk” på revisjonens område. Det er derfor naturlig å se hen til revisorbransjens praksis når innholdet skal bestemmes.

I forordet til standarder for revisjon og beslektede tjenester punkt 4, står det at revisorene ved uttrykket ”god revisjonsskikk” har fått en direkte oppfordring til å lede den faglige utviklingen på sitt område. Det vil derfor være naturlig å søke det nærmere innholdet i god revisjonsskikk i de standarder og retningslinjer som den Norske Revisorforening har utarbeidet for å avgjøre hva som er sedvanlig i bransjen. Det ville

¹²⁸ Se Cordt-Hansen s 159 flg. som har en utførlig drøftelse omkring spørsmålet, samt Gulden (2002) s 112. Tilsvarende Revisors håndbok s 33 punkt 6.

¹²⁹ Revisors Håndbok s 33 punkt 4.

¹³⁰ Cordt-Hansen s 160.

føre for langt i denne oppgaven å redegjøre i detalj for hva som etter revisjonsstandardene er ”god revisjonsskikk”. Revisjonsstandardene gir retningslinjer for hvordan revisor skal utføre sine arbeidsoppgaver helt fra planleggingen av revisjonsoppdraget (RS 300) til den avsluttende revisjonsberetningen (RS 700). Dersom revisor har handlet i strid med disse retningslinjene, vil handlingen i utgangspunktet være i strid med ”god revisjonsskikk”. Det må her foretas en individuell vurdering i hvert enkelt tilfelle.

Som nevnt i punkt 1.4 foran, er revisorbransjens normer imidlertid bare veiledende for innholdet av ”god revisjonsskikk”. De har ikke uten videre rettslig bindende virkning. Det endelige innholdet i begrepet vil det være domstolene som avgjør. I RG 1991 s 956, Trondenes herredsrett¹³¹, uttalte retten:

”Retten ser heller ikke at de normer og anbefalinger de ulike revisorforeninger skulle vedta som avgjørende for det som ligger i den rettslige standarden ”god revisjonsskikk”. (...) en yrkesorganisasjon [kan] ikke binde opp en rettslig vurdering.”

Retten legger i dommen imidlertid til grunn at revisorbransjens egne normer og anbefalinger vil ha stor betydning ved fastleggelsen av innholdet i ”god revisjonsskikk”. Det kan dermed konkluderes med at det avgjørende ikke er hva som følger av revisjonsstandardene, men den oppfatning som til enhver tid er alminnelig blant dyktige og samvittighetsfulle utøvere av yrket. Dersom det kan påvises at dyktige og ansvarsbevisste revisorer har en strengere oppfatning av god revisjonsskikk, enn det som følger av revisjonsstandardene, er det denne oppfatningen som må legges til grunn av domstolene.

I tillegg til å utføre revisjonen i henhold til ”god revisjonsskikk”, må revisor også sørge for at revisjonen oppfyller de andre krav revisorloven stiller. Her nevnes kort at etter revl § 5-2 (4) har revisor en ubetinget plikt til å underrette ledelsen dersom revisor avdekker nærmere angitte forhold beskrevet i leddets nr. 1 - 6. Disse forhold skal også inntas i nummererte brev, jf. revl § 5-4. Revl § 5-3 inneholder krav om at revisor skal dokumentere sitt arbeid og sist, men ikke minst, plikter revisor etter revl § 5-6 å avgi

¹³¹ Dommens saksforhold er omtalt på s 29.

revisjonsberetning. Revisjonsberetningen er for det første en slags egenerklæring for revisor, hvor han bekrefter at revisjonen er gjennomført i samsvar med fastsatte krav. For det andre skal revisjonsberetningen gi brukerne av selskapets årsregnskap en bekreftelse på at årsregnskapet er avgitt i samsvar med de lovbestemte krav, at det gir tilstrekkelig og adekvat informasjon og at det avspeiler de reelle forholdene i selskapet.¹³²

Når det skal redegjøres for revisors oppgaver og plikter i forbindelse med revisjonen, må det også tas stilling til hvor dypt revisor skal granske selskapets økonomistyring og forvaltningsordninger. Den tidligere¹³³ revisorlovs § 6 bestemte at revisor i tillegg til å granske selskapets årsoppgjør, så langt det fulgte av god revisjonsskikk også skulle granske behandlingen av virksomhetens ”anliggender for øvrig”. Begrepet ”anliggender for øvrig” var meget upresist, men siktet i stor utstrekning til forvaltningsmessige forhold.¹³⁴ I og med at begrepet ”anliggender for øvrig” ble tatt ut av loven, er det ikke lenger et spesielt formål at revisor skal granske forvaltningspregede forhold. I dette ligger at det ikke kreves at revisor skal sette i gang spesielle revisjonshandlinger eller opplegg med sikte på å ganske styrets øvrige¹³⁵ forvaltning av selskapet. Revisor vil imidlertid alltid ha et ansvar for å vurdere forhold som grenser inn mot den øvrige forvaltningen når disse kan ha betydning for årsregnskapet og den finansielle revisjonen som er revisjonens hovedformål. Jeg kommer nærmere tilbake til dette i kapittel 4.

¹³² Cordt-Hansen s 208.

¹³³ Revisorloven av 1964.

¹³⁴ NOU 1997: 9 s 187.

¹³⁵ Forvaltning utover det som er nødvendig i forbindelse med den finansielle revisjonen.

4 Forholdet mellom styremedlemmers og revisors erstatningsansvar i aksjeselskaper

4.1 Innledning

I dette kapittelet er intensjonen å redegjøre for forholdet mellom styremedlemmers og revisors ansvar for forhold som kan virke inn på regnskapsavleggelsen. I punkt 4.2 behandles ansvaret for selve avleggelsen av årsregnskapet. I punkt 4.3 drøftes hvem som har ansvaret for misligheter og feil i årsregnskapet. I punkt 4.4 ser jeg nærmere på hvem som er ansvarlig for feil ved formuesforvaltningen av selskapet som kan ha virket inn på årsregnskapet. Punkt 4.5 omhandler ansvarsfordelingen i forhold til innholdet i fortsatt drift forutsetningen, mens i punkt 4.6 drøftes revisors plikter i forbindelse med den delen av styrets forvaltning av selskapet som ikke direkte er rettet inn mot årsregnskapet.

4.2 Ansvar for avleggelsen av årsregnskapet

Når det gjelder ansvaret for avleggelsen av årsregnskapet, er ansvarsforholdene klart definert gjennom lovgivningen. Aksjeselskapets styre har ansvaret for utarbeidelsen og avgivelsen av et riktig årsregnskap. Som redegjort for i kapittel 2 foran, følger det av asl § 6-14 (4) at daglig leder skal sørge for at regnskapet er i samsvar med lover og forskrifter. Asl § 6-13 (1) pålegger styret plikt til å føre tilsyn med den daglige ledelse i denne forbindelse. Videre følger det av asl § 6-12 (3) at styret plikter å påse at selskapets årsregnskap er gjenstand for betryggende kontroll. I tillegg bestemmer rskl § 3-5 at årsregnskapet og årsberetningen skal underskrives av styret og daglig leder. At revisor har noe ansvar for utarbeidelsen av årsregnskapet, kan ikke utledes av lovgivningen.

I stedet har revisorloven en klar begrensning av revisors muligheter til å kunne bistå ved utarbeidelsen av årsregnskapet. I revl § 4-1 (2) nr. 5 står det at revisor ikke kan være:

”den som har ansvaret for eller deltar i utførelsen av den revisjonspliktiges regnskapsføring eller utarbeidelsen av årsberetningen, eller gir konkrete anbefalinger om vurdering av poster i årsregnskapet eller i oppgaver til offentlige myndigheter.”

Det er likevel akseptert at revisor kan bidra med teknisk utarbeidelse av årsregnskapet.¹³⁶ Det er følgelig ledelsen og styret som må stå for alle vurderinger som gjennomføres i forbindelse med avgivelsen av årsregnskapet, og dette må også fremgå av relevant dokumentasjon. Styret har altså en selvstendig plikt til å avgi årsregnskap og årsberetning. I den grad styret ikke selv kan ha full oversikt over regnskapsføringen og regnskapsavleggelsen, må det sørge for at det etableres tilstrekkelige kontrollordninger, eksempelvis ved å etablere en internrevisjon, jf. asl § 6-12 (3). En internrevisjon vil være underlagt styret og vil således ikke komme i konflikt med bestemmelsen i revl § 4-1 (2) nr. 5.

Det er altså klare begrensninger for i hvilken grad ekstern revisor kan bidra til regnskapsavleggelsen. Formålet med den finansielle revisjonen er som tidligere nevnt at revisor skal attestere årsregnskapet. For å oppnå størst mulig troverdighet med hensyn til sitt arbeid, er det viktig at revisor lar kravene til uavhengighet og objektivitet stå sentralt. En revisor som tar del i utarbeidelsen av det årsregnskap som han eller hun seinere skal revidere, er ikke forenelig med disse hensynene.

4.3 Ansvar for misligheter og feil i årsregnskapet

Aksjeselskapets styre godkjenner og avgir regnskapsinformasjonen. Revisors hovedoppgave i forbindelse med årsregnskapet og årsberetningen er å foreta en etterfølgende kontroll av styrets regnskapsinformasjon.

Dersom regnskapsopplysningene inneholder feil eller mangler, kan dette ofte føre til at tredjemenn¹³⁷ som har innrettet seg etter årsregnskapets opplysninger blir påført økonomisk tap. Et viktig spørsmål er derfor hvem som er ansvarlig for misligheter og

¹³⁶ Dette var tidligere fastslått i revisorlov 1964 § 5 (3) annet punktum: ”Bestemmelsene i denne paragraf [i dag revl § 4-1] skal ikke være til hinder for at revisor kan foreta teknisk utarbeidelse av årsoppgjør, gi råd om de alminnelige kravene til innholdet i et årsoppgjør eller om regnskapslovgivningens vurderingsregler”. Dette er ikke tatt med i den nye revisorloven, men forarbeidene understreker at det ikke er meningen å gjøre endringer i gjeldende praksis, jf. Ot.prp. nr. 75 (1997-98) s 85.

¹³⁷ Eksempelvis kreditorer, leverandører, kunder og ansatte.

feil¹³⁸ i årsregnskapet. Som redegjort for i kapittel 2 og punkt 4.2 foran, er utgangspunktet at det er selskapets styre som er ansvarlig for regnskapsavleggelsen. Etter asl § 6-12 (3) plikter styret å påse at virksomhetens regnskap er gjenstand for betryggende kontroll. I dette ligger det blant annet at det er styrets ansvar å forhindre og oppdage misligheter og feil i årsregnskapet gjennom implementering og drift av betryggende regnskaps- og internkontrollsystemer. Slike systemer reduserer, men eliminerer ikke, risikoen for feilinformasjon, enten denne skyldes misligheter eller feil. Det må derfor antas at selskapets styre følgelig vil være ansvarlig for den gjenværende risiko.¹³⁹

Som et ledd i revisjonen er en av revisors oppgaver å bidra til å forebygge og avdekke misligheter og feil i årsregnskapet, jf. revl § 5-1 (3). Revisor skal under revisjonen vurdere risikoen for at det kan foreligge feilinformasjon i årsregnskapet som følge av misligheter og feil, jf. revl § 5-2 (1). Det følger ikke av ordlyden i disse bestemmelsene at det er revisors ansvar å *forhindre* misligheter og feil i årsregnskapet. Flere av revisjonsstandardene har nærmere regler for revisors oppgaver og plikter i den forbindelse. RS 200 punkt 12 presiserer:

”Mens revisor er ansvarlig for å utforme og gi uttrykk for en mening om årsregnskapet, er det ledelsens ansvar å utarbeide og presentere årsregnskapet. Revisjonen av årsregnskapet fritar ikke ledelsen for dens ansvar.”

Revisors attestasjon av årsregnskapet fritar således ikke ledelsen for ansvar, og revisor er ingen garantist for at det ikke kan ha vært utøvet uriktig skjønn eller knytte seg andre feil til regnskapene. Denne ansvarsfordelingen er også gjentatt i RS 240 punkt 1 og 10 hvor det understrekes at hovedansvaret for å forebygge og oppdage misligheter og feil ligger hos ledelsen av selskapet og hos de personene som har overordnet ansvar for selskapets styring og kontroll. I Norge er dette normalt selskapets styre, jf. asl § 6-12 (3). Om revisors oppgaver og plikter sier RS 240 punkt 13:

”At det blir gjennomført revisjon kan virke forebyggende, men revisor er ikke og kan ikke bli holdt ansvarlig for å forhindre misligheter og feil.”

¹³⁸ Begrepene misligheter og feil er definert i oppgavens punkt 3.3.

¹³⁹ Jf. RS 240 punkt 12.

Det er videre fremhevet i RS 210 punkt 6 at det skal inntas som et eget punkt i revisors engasjementsbrev at det er ledelsen i selskapet som har ansvaret for årsregnskapet.

Det må i denne forbindelse igjen bemerkes at revisjonsstandardene er retningslinjer utarbeidet av revisjonsbransjen som i utgangspunktet har langt mindre rettskildemessige verdi enn lov. At lovteksten er såpass vag, mens revisjonsstandardene er både omfattende og detaljerte, taler imidlertid for å legge vesentlig vekt på standardene.¹⁴⁰

Et moment som også taler for at det er den revisjonspliktiges styre som er hovedansvarlig for misligheter og feil i årsregnskapet, er at det ved ordinær revisjon vil være umulig for revisor å forebygge og avdekke misligheter og feil på alle områder. Revisors oppgave i så henseende må derfor ses i sammenheng med hovedbestemmelsen om revisors oppgaver og plikter ved finansiell revisjon i formålsparagrafen i revl § 5-1, hvor det sies at revisors oppgave er å kontrollere den revisjonspliktiges årsregnskap og årsberetning. Kravet til at revisor skal bidra til å forbygge misligheter og feil må ligge innenfor den samme ramme, det vil si *kontroll* av ledelsen som har hovedansvaret.

Som utgangspunkt kan man altså si at det er styret som har ansvaret for at årsregnskapet ikke lider av misligheter eller feil. Det betyr imidlertid ikke at revisor aldri kan ilegges ansvar for misligheter og feil i årsregnskapet. Dersom det kan påvises at revisor har sviktet i revisjonen på en klanderverdig måte, ved at misligheter eller feil som burde vært oppdaget ikke har blitt oppdaget, kan revisor bli holdt ansvarlig. Med andre ord kan revisor bli erstatningsrettslig ansvarlig dersom han eller hun har opptrådt uaktsomt ved revisjonen. Kan det bevises at revisor ved en aktsom revisjon ville ha oppdaget feilinformasjonen i årsregnskapet, holdes revisor ansvarlig. Som nevnt innledningsvis i punkt 3.3 i kapittel 3, er det imidlertid ikke alle misligheter og feil i årsregnskapet revisor kan holdes ansvarlig for. Det avgjørende er at feilinformasjonen berører årsregnskapets innhold på en vesenlig måte, det vil si på en slik måte at tredjemenn ville ha innrettet seg annerledes dersom de hadde kjent til mislighetene eller feilene.¹⁴¹

¹⁴⁰ Se punkt 1.4.

¹⁴¹ Se note 108.

At revisor som følge av en uaktsom revisjon kan bli ansvarlig for misligheter og feil i årsregnskapet, er også lagt til grunn i Eidsvoll herredsretts dom 25. oktober 1993¹⁴². Et aksjeselskaps revisor ble idømt erstatningsansvar for ikke å ha avdekket at selskapets utestående fordringer i regnskapet var oppført med alt for stor verdi. Retten mente at revisor ikke hadde utført sin oppgave i samsvar med det han etter gjeldende normer for revisjonsvirksomhet var forpliktet til. Revisor ble derfor ansett å være ansvarlig for det økonomiske tapet saksøkerne hadde blitt påført fordi de stolte på regnskapets opplysninger. Revisors ansvar ble i denne saken imidlertid lempet.

Ansvaret for misligheter og feil i årsregnskapet har også i enkelte rettsavgjørelser blitt delt mellom selskapets styremedlemmer og revisor. Revisor har i disse tilfellene ikke revidert tilstrekkelig aktsomt, men styret har heller ikke oppfylt sine plikter i forbindelse med betryggende kontroll med regnskapet, deriblant den interne kontrollen. I RG 1966 s 644, Eidsivating lagmannsrett, ble revisor kjent delvis erstatningspliktig for tap oppstått ved underslag i et aksjeselskap. Selskapets bokholder og kasserer hadde i stor utstrekning gjort seg skyldig i underslag ved å forfalske regnskapsbilag og gjøre bruk av utjenelige bilag. Lagmannsretten la til grunn at revisors revisjon av selskapets regnskaper var uaktsom. Retten var av den oppfatning at revisoren burde ha oppdaget den uforsvarlige bilagsføringen på et langt tidligere tidspunkt. Direktøren, som også var selskapets enestyre, hadde imidlertid ikke foretatt rimelig kontroll og måtte bære en del av tapet.

Også hensynene bak revl § 5-1 (3) og § 5-2 (1) taler i retning av at ansvaret for å avdekke misligheter og feil i årsregnskapet primært ligger hos selskapets styre. Forarbeidene understreker at hovedhensynet bak bestemmelsene er å forhindre økonomisk kriminalitet. Dette indikerer at revisors oppgave er å *kontrollere* om styret har utført sine plikter på en tilfredsstillende måte, deriblant å sørge for betryggende kontroll av regnskapet.

Svaret på det spørsmålet som ble reist innledningsvis i dette punktet blir således at hovedansvaret for misligheter og feil i årsregnskapet påhviler aksjeselskapets styre. Så lenge revisor har revidert regnskapsinformasjonen i overensstemmelse med god

¹⁴² Sak nr. 850-92 A, se nærmere Norsk domssamling om revisors erstatningsansvar s 269 flg.

revisjonsskikk, kan ikke revisor pålegges ansvar. Ansvar for revisor vil først kunne inntre hvis revisor ikke har utført revisjonen på en tilstrekkelig aktsom måte.¹⁴³

4.4 Ansvaret for formuesforvaltningen

Det er på det rene at man ikke kan begrense internkontrollvurderingen til forhold konsentrert rundt regnskapsføringen alene. Svikt i internkontroll ut over regnskapsområdet kan også skape risiko for feil som får konsekvenser for regnskapet. Det er derfor viktig at også selskapets generelle formuesforvaltning er betryggende. Med ”formuesforvaltningen” menes i denne oppgaven selskapets forvaltning av sine materielle og immaterielle eiendeler samt forretningsmessige transaksjoner. ”Formuesforvaltning” innebærer også at det foretas betryggende registrering av transaksjonene og kontroll (intern kontroll) med forvaltningen av selskapets verdier.

Selskapets ledelse har plikt til å sørge for at selskapet har ordnet formuesforvaltningen på en betryggende måte og med forsvarlig kontroll. Selskapets interne kontroll skal sikre at bokføring og årsoppgjør er riktig. Det er styret og daglig leder som har ansvaret for den interne kontrollen, jf. asl § 6-12 (3) og § 6-14 (4). Revisor har som ledd i revisjonen bare en plikt til å *se etter* at den revisjonspliktige har ordnet formuesforvaltningen og internkontrollen på en forsvarlig måte, jf. revl § 5-1 (2). Det følger dermed allerede av lovtekstens ordlyd at det er aksjeselskapets styre som har hovedansvaret for selskapets formuesforvaltning.

Revisors ansvar i forbindelse med selskapets formuesforvaltning er begrenset til en plikt til å se etter at selskapets ledelse har oppfylt sine forpliktelser etter aksjelovgivningen. Revisor har således ikke ansvar for at internkontrollen iverksettes eller fungerer. Revisors kontroll skal bekrefte at styret har oppfylt de formelle krav, men innebærer ikke en overprøving av de vedtak styret har truffet. Dette må fullt ut være styrets ansvar.¹⁴⁴ Dersom revisor finner at den interne kontrollen med selskapets formuesforvaltning ikke er tilfredsstillende, slik at det kan ha medført vesentlige feil og uregelmessigheter i resultatregnskapet og balansen, skal forholdene omtales i revisjonsberetningen, jf. revl § 5-6 (6). Forholdene skal også påpekes i nummererte brev

¹⁴³ Se oppgavens punkt 3.2.

jf. revl § 5-2 (4) nr. 2 jf. § 5-4. Poenget er at revisor ikke har en selvstendig plikt til å vurdere og uttale seg om formuesforvaltningen og internkontrollen i selskapet, en slik plikt inntreer først hvis revisor oppdager forhold som i betydelig grad kan påvirke årsregnskapet.

Det følger også av revisjonsstandardene at revisors kontrollplikt i forhold til selskapets formuesforvaltning er av etterfølgende art, mens styret har den direkte kontrollplikten i forhold til om formuesforvaltningen er gjenstand for betryggende kontroll, jf. forord til standarder for revisjon og beslektede tjenester punkt 32.

Et moment som også taler i retning av at revisors ansvar for selskapets formuesforvaltning er sekundært i forhold til selskapsledelsens, er at revisor ved revisjonen ikke foretar noen form for faktisk formuesforvaltning på vegne av selskapet. Det er styret som skal påse at eiendeler og andre formuesverdier er forsvarlig forvaltet ved at det på vesentlige områder etablerer tiltak for å sikre selskapets verdier. Det er videre styret som skal sørge for at hovedtrekkene i selskapets økonomiske styrings- og rapporteringssystemer er tilfredsstillende. Revisors rolle er kun å føre tilsyn med at denne forvaltningen er forsvarlig.

Videre må den plikt revisor er pålagt i revl § 5-1 (2) til å se etter at den revisjonspliktige har ordnet formuesforvaltningen på en betryggende måte anses som et virkemiddel i kampen for å forhindre økonomisk kriminalitet.¹⁴⁵ Etter mitt syn understreker også disse uttalelsene i lovforarbeidene at revisor i all hovedsak har en kontrollerende funksjon når det gjelder selskapets formuesforvaltning.

At styret er hovedansvarlig for selskapets formuesforvaltning, er også blitt lagt til grunn av domstolene. I Borgarting lagmannsretts dom 20. desember 1996¹⁴⁶ fastslo retten at det er styret som har plikt til å gripe inn dersom det viser seg at virksomhetens økonomiske opplegg svikter. Når internkontrollen svikter, er det styrets oppgave å iverksette tiltak for å innskjerpe denne.

¹⁴⁴ NOU 1997: 9 s 189.

¹⁴⁵ Jf. Ot.prp. nr. 75 (1997-98) s 34.

¹⁴⁶ LB-1995-03090. Dommen er tidligere nevnt i punkt 2.2.

Det er følgelig selskapets styre som har hovedansvaret for at selskapets formuesforvaltning er betryggende. Det er imidlertid ikke utelukket at revisor kan pådra seg erstatningsansvar. Revisor kan bli erstatningsansvarlig dersom hans eller hennes revisjon av ledelsens formuesforvaltning ikke er utført med tilfredsstillende aktsomhet.¹⁴⁷ Det fremgår av revisorloven at revisor har et ”se etter”-ansvar. Et erstatningsansvar for revisor kan derfor oppstå når han eller hun ikke har ”sett etter” selskapsledelsens formuesforvaltning i tilstrekkelig grad og det gjelder vesentlige forretningsmessige transaksjoner som påvirker årsregnskapet dersom de er feil. I tillegg må revisor ha unnlatt å rapportere dette til aktuelt organ. Videre kan revisor pålegges erstatningsansvar dersom han eller hun har unnlatt å rapportere vesentlige forhold som egentlig faller utenfor den finansielle revisjonen, men som er et produkt av den formuesforvaltningsrettede revisjon rettet mot årsregnskapet. Det er etter dette min oppfatning at det skal mye til for å plassere et erstatningsansvar hos revisor på dette området, fordi det primært gjelder et ”se etter”-ansvar for revisor.

4.5 Ansvar for forutsetningen om fortsatt drift

I forlengelsen av punkt 4.4 ovenfor, er det naturlig å reise spørsmålet om hvem som har hovedansvaret for at vurderingene omkring fortsatt drift-forutsetningen, som alle virksomheter foretar i forbindelse med avleggelsen av årsregnskapet, er korrekt.

Siden styret i sin årsberetning positivt skal bekrefte forutsetningen for fortsatt drift og har plikt til å gi informasjon omkring eventuell tvil knyttet til vurderingen, er det klart at styret kan eksponeres for ansvar for innholdet av sin vurdering. Av interesse for denne oppgaven er hva selskapets revisor kan pådra seg ansvar for ved sin verifisering av årsberetningens opplysninger på dette området, jf. revl § 5-1 (1) jf. § 5-6 (3).

Lovgivningens utgangspunkt er at det er selskapets ledelse som har ansvaret for å vurdere selskapets evne til fortsatt drift. Dette følger forutsetningsvis av at det er styret som har ansvaret for regnskapsavleggelsen, jf. asl § 6-12 (3) jf. rskl § 3-5 (1), og etter regnskapslovens regler skal årsregnskapet og årsberetningen avgis under en forutsetning om fortsatt drift i virksomheten, jf. rskl § 4-5. Dessuten følger styrets ansvar, i alle fall

¹⁴⁷ Jf. oppgavens punkt 3.2.

indirekte, av at det er styret som etter asl § 6-18 (1) kan fremsette begjæring om gjeldsforhandling eller konkursforhandling. Revisors plikt er i lovgivningen begrenset til å kontrollere holdbarheten av ledelsens vurderinger av selskapets evne til fortsatt drift, jf. revl § 5-1 (1). Lovens utgangspunkt understrekes ved at RS 570 punkt 10 presiserer at revisor ikke utsteder noen garanti for virksomhetens evne til fortsatt drift.

I teorien¹⁴⁸ har det blitt hevdet at det er sammenfall mellom vurderingen av regnskapslovgivningens¹⁴⁹ fortsatt drift-forutsetning og kravet om forsvarlig egenkapital i asl § 3-4 jf. § 3-5. En naturlig tolkning av dette blir at styret må ta stilling til fortsatt drift forutsetningen, og fortsatt drift er kun forsvarlig hvis selskapets egenkapital er forsvarlig.¹⁵⁰ Risiko er et sentralt moment i styrets egenkapitalvurdering etter asl § 3-4. Styret må utøve skjønn å forsøke å klarlegge risikoen i forbindelse med blant annet finansiering, kunder og organisering. En ulempe ved styrets risikovurdering er at det kan være vanskelig for styremedlemmene å være objektive når de foretar slike risikovurderinger omkring sitt eget selskap. En slik mangel på nøytralitet kan slå ut både positivt og negativt. Styret har for eksempel bedre kunnskap enn de fleste andre om hvordan selskapets utvikling de neste årene vil se ut på grunn av stor bransjekunnskap og solid kjennskap til egen virksomhets potensial og utvikling. Det vil imidlertid være en fare for at styret kan bli for subjektive og dermed for optimistiske i sine vurderinger omkring risikoen for eksempelvis evne til å lykkes eller insolvens. Dette reiser spørsmålet om også revisor kan ilegges ansvar i forbindelse med innholdet i fortsatt drift-vurderingen.

Revisor må anses å være ekspert på nettopp å vurdere risiko. RS 400 om ”Risikovurdering og intern kontroll” indikerer at den type vurderinger omkring risiko som styret foretar ved sin vurdering av selskapets egenkapitalsituasjon, må kunne sies å ligge midt i revisors kjernekompetanse. Dette kan tale i retning av at også revisor med sin spesialkompetanse på området vil kunne bli erstatningsrettslig ansvarlig for selskapets vurdering av forutsetningen av fortsatt drift.

¹⁴⁸ Kvaal og Mamelund s 114.

¹⁴⁹ Rskl § 4-5 jf. § 3-3.

¹⁵⁰ Westberg s 13.

Argumentet veier etter min oppfatning likevel ikke tungt nok til å pålegge revisor hovedansvaret for fortsatt drift-vurderingen. Det fremgår av både av revisorlovens ordlyd, retningslinjene i revisjonsstandardene og lovforarbeidene at revisor også i denne forbindelse bare skal foreta en etterfølgende kontroll av styrets vurderinger. Revisors oppgave er å sjekke og bekrefte at styret i årsberetningen har inntatt informasjon om fortsatt drift, samt å bekrefte at den vurdering styret har gjort i så henseende er riktig.

Hovedansvaret for at forutsetningen om selskapets evne til videre drift er riktig, ligger således hos selskapets styre. Et erstatningsrettslig ansvar for revisor vil først kunne inntre dersom det bevises at revisjonen av styrets vurderinger omkring fortsatt drift for selskapets har vært uaktsom.¹⁵¹ Revisor vil i alle tilfeller bare kunne pålegges erstatningsansvar for at selskapets årsregnskap og årsberetning er avgitt på uriktige premisser. Revisor vil således kunne bli ansvarlig dersom det kan påvises at en aktsom revisor burde ha sett og opplyst om usikkerheten omkring selskapets fortsatte drift.¹⁵² Revisor kan ikke holdes erstatningsrettslig ansvarlig for at et aksjeselskap drives videre til tross for at forutsetningene for fortsatt drift ikke er tilstede. Dette er helt og holdent styrets ansvar, jf. asl § 6-18 (1). Synspunktet understrekes i Gulating lagmannsretts dom 11. november 1994¹⁵³. Lagmannsretten la her til grunn at det ikke er ansvarsbefriende for selskapets styre at den eksterne revisor mener at det er grunnlag for videre drift i selskapet. Styret har plikt til å vurdere selskapets økonomiske situasjon uavhengig av revisor, herunder selskapets muligheter for videre drift.

4.6 Ansvar for annen forvaltning av selskapet og revisjonen av denne

Som redegjort for i punkt 2.3 foran, har styret etter asl § 6-12 og § 6-13 flere lovpålagte plikter enn ansvaret for å avlegge årsregnskap og å sørge for betryggende formuesforvaltning. Styret har også etter bestemmelsene ansvaret for å sørge for forsvarlig organisering av virksomheten, fastsette virksomhetsplaner og budsjetter, holde seg orientert om økonomisk stilling samt generelt tilsyn med ledelse og virksomheten. Revisors kontrollansvar i forhold til disse pliktene har vært noe uklart.

¹⁵¹ Jf. oppgavens punkt 2.2.

¹⁵² Se punkt 4.3 om revisors ansvar for misligheter og feil i årsregnskapet.

¹⁵³ Dommen er tidligere omtalt i punkt 2.2.

Den tidligere revisorloven av 1964 hadde en meget upresis angivelse av omfanget av revisjonen. I lovens § 6 sto det at revisor foruten å granske ”bedriftens årsoppgjør”, også skulle granske ”dens anliggender for øvrig”. Lovens forskrifter gjorde det klart at begrepet ”anliggender for øvrig” omfattet revisjon av selskapets formuesforvaltning, men det var tvil om i hvor stor utstrekning begrepet siktet til kontroll av øvrige forvaltningsmessige forhold.

Under arbeidet med den nye revisorloven ble problemstillingen grundig vurdert. I NOU 1997: 9 ble det fremmet et forslag om at revisorloven i klarere ordelag enn tidligere skulle pålegge revisor å føre kontroll med at styret oppfylte alle sine forvaltningsplikter etter aksjelovgivningen. Lovutvalget foreslo et ”se etter”-ansvar for revisor når det gjaldt styrets plikt til å sørge for forsvarlig organisering av virksomheten, utarbeidelse av planer og budsjetter og orienteringen om selskapets økonomiske utvikling. Departementet sluttet seg imidlertid ikke til lovutvalgets forslag. Departementet mente at et slikt forslag ville skape en uklar ansvarsdeling mellom foretakets styrende organer og revisor.¹⁵⁴ Det ble også fra departementets side uttrykt tvil om hvorvidt revisor hadde den nødvendige kompetansen til å foreta slike kontroller av selskapets ledelse.¹⁵⁵

Dagens revisorlov har derfor ingen bestemmelser som direkte pålegger revisor å kontrollere styrets forvaltning av selskapet utover det som er påkrevd i forhold til den finansielle revisjonen.

Etter revisjonsstandardene vil revisor imidlertid ha et ansvar for å vurdere forhold som grenser inn mot forvaltningen når disse forholdene kan ha betydning for årsregnskapet og den finansielle revisjonens formål.¹⁵⁶ Det følger av RS 310 ”Kunnskap om foretakets virksomhet” at revisor må tilegne seg tilstrekkelig kunnskap om selskapet til å kunne gjennomføre revisjonen på en tilfredsstillende måte. Revisor bør blant annet se på styrets uavhengighet og kontroll med driftsledelsen. Videre bør revisor følge opp eksempelvis møtereferater, budsjetter og delårsrapporter. Gjennom disse dokumentene er det mulig å konstatere om styret følger opp de lovbestemte kravene til forsvarlig organisering, planer og budsjetter, økonomisk rapportering og annen kontroll og tilsyn.

¹⁵⁴ Ot.prp. nr. 75 (1997-98) s 34.

¹⁵⁵ Ot.prp. nr. 75 (1997-98) s 29-30.

¹⁵⁶ Cordt-Hansen s 133.

I RS 400 "Risikovurdering og intern kontroll" pålegges revisor å skaffe seg tilstrekkelig kjennskap til regnskaps- og intern kontrollsystemene for å kunne planlegge revisjonen. I samme standards punkt 8 defineres "intern kontrollsystem" som alle metoder og rutiner som er iverksatt av virksomhetens ledelse for å hjelpe til med oppfyllelsen av ledelsens formål om å sikre ordentlig og effektiv forretningsdrift, så langt det er mulig. Verken RS 310 eller RS 400 gir konkrete retningslinjer for forvaltningsrevisjon, men indirekte pålegger disse standardene revisor å kontrollere forhold som grenser inn mot styrets forvaltningsoppgaver. Disse synspunktene er hentet fra teorien.¹⁵⁷

Selv om ikke revisorloven har bestemmelser som direkte pålegger revisor kontrollansvar overfor styrets forvaltning, følger det av revl §§ 5-2 og 5-6 at revisor har en rapporteringsplikt dersom revisor under revisjonen blir klar over forhold som kan medføre at styret ville kunne komme i erstatningsansvar. Revisor har imidlertid ikke noen selvstendig undersøkelsesplikt for å se etter forhold som kan medføre ansvar for styret.

Problemstillingen har også vært oppe i rettspraksis. I Rt 2003 s 696, Ivaran-dommen, gikk et aksjeselskap til erstatningssøksmål mot selskapets eksterne revisor. Selskapet mente at revisor var erstatningsbetingende ansvarlig for ikke å ha hindret eller redusert selskapets økonomiske tap som følge av administrerende direktørs valutahandel. I dommen uttalte Høyesterett:

"Når vi er utenfor de oppgaver som knytter seg til årsoppgjøret og regnskap, må utgangspunktet etter min mening være at primæransvaret for å føre kontroll med As [administrerende direktørs] disposisjoner lå hos styret. Revisors plikt måtte først og fremst være å reagere hvis han var blitt oppmerksom på uregelmessigheter som kunne gi fare for tap, og som han måtte regne med at styret ikke kjente til."

Hovedregelen synes etter dette å være at dersom det ikke er lovbestemt eller avtalt noe annet, utføres revisjonen som finansiell revisjon, altså revisjon av om årsregnskap og annen økonomisk informasjon fra selskapet er i overensstemmelse med lovkravene.

¹⁵⁷ Westberg s 11.

Det naturlige utgangspunktet vil således være at revisors forvaltningsgranskning i alminnelighet vil måtte begrenses til spørsmål som har en viss sammenheng med regnskapsavleggelsen og den finansielle revisjon. Det vil dermed vanligvis falle utenfor revisors oppgaver å vurdere ledelsens mer forretningsmessige disposisjoner.

5 Konklusjon

Det må etter dette legges til grunn at det er et aksjeselskaps styre som har hovedansvaret for at de forhold som kan virke inn på selskapets regnskapsavleggelse er korrekte. Revisors oppgave i forbindelse med den finansielle revisjonen, er å fungere som et etterfølgende kontrollorgan overfor den revisjonspliktiges ledelse.

Selskapets styre og revisor har således forskjellige oppgaver i tilknytning til regnskapsavleggelsen. I den forbindelse er et relevant spørsmål om det er grunnlag for å hevde at den ene oppgaven er mer viktig eller mer sentral enn den andre. Det interessante for alle involverte parter er sluttproduktet, og for at selskapets årsregnskap og årsberetning skal bli tilfredsstillende er det en forutsetning at både styret og revisor gjøre en god jobb. Siden revisor har en fagkunnskap og autoritet som ofte mangler i selskapene, bidrar revisors medvirkning til at det skapes en større legitimitet utad som gjør skadevirkningene større dersom det skulle vise seg at det foreligger feil eller misligheter. At revisor ivaretar sine kontrolloppgaver på en forsvarlig måte, er derfor like så viktig som at aksjeselskapets styre følger opp sitt ansvar.

6 Litteraturliste

Andenæs, Mads Henry (1998). *Aksjeselskaper og allmennaksjeselskaper*. – Oslo, 1998. – 563 s. – ISBN 82-91064-12-1

Andersen, Trond Erik (red.) (2004). *Facta: Styrets arbeid og ansvar*. – Oslo: Den norske Revisorforening, 2004. – 39 s. – ISBN 82-7082-200-0 (h.)

Cordt-Hansen, Hans (2001). *Revisorloven med kommentarer*. – Oslo: Den norske Revisorforening, 2001. – 358 s. – ISBN 82-7082-138-1

Eckhoff, Torstein (1997). *Rettskildelære*. – 4. utg. ved Jan Helgesen. – Tano Aschehoug, 1997. – 395 s. – ISBN 82-518-3602-6

Giertsen, Johan (1994). *Revisors erstatningsansvar ved forsømt eller mangelfull kontroll av selskapets økonomiske stilling*. – I: Juristkontakt. – Årg. 28, nr. 3 (1994). – s 2-8

Gulden, Bror Petter (2002). *Den eksterne revisor*. – 5. utg. – Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 2002. – 413 s. – ISBN 82-05-30731-8

Gulden, Bror Petter (1991). *Den eksterne revisor*. – 2. utg. – Oslo: Universitetsforlaget, 1991. – 367 s. – ISBN 82-00-21218-1

Halling-Overgaard, Søren (2001). *Revisors erstatnings- og disiplinæransvar*. – København: Jurist- og økonomforbundets Forlag, 2001. – 268 s. – ISBN 87-574-0305-8

Hirsch, Erik (1993). *Bør revisors erstatningsansvar begrenses?* – I: Revisjon og regnskap. – Årg. 63, nr. 7 (1993). – s 334-338

Kvaal, Erlend og Mamelund, Erik (1999). *Forutsetningen om fortsatt drift og kravet til forsvarlig egenkapital*. – I: Praktisk økonomi og finans. – Årg. 15, nr. 2 (1999). – s 105-114

Mack Løvdal, Elin (2003). *Aksjeloven og allmennaksjeloven § 3-4 og § 3-5*. I: Spesialoppgave skrevet ved Det juridiske fakultet, vår 2003.

Normann Aarum, Kristin (1994). *Styremedlemmers erstatningsansvar i aksjeselskaper*. – Oslo: Ad Notam Gyldendal, 1994. – 658 s. – ISBN 82-417-0390-2

Normann Aarum, Kristin (1992). *Styremedlemmers erstatningsansvar i aksjeselskaper*. – I: Praktisk økonomi & ledelse. – Årg. 8, nr. 2 (1992). – s 35–44

Nygaard, Nils (2000). *Skade og ansvar*. - 5. utg. - Bergen: Universitetsforlaget, 2000. – 529 s. - ISBN 82-00-12947-0

Perland, Olav Fr. (1999). *Styreansvar etter de nye aksjelovene – har ansvaret blitt skjerpet?* – I: Tidsskrift for forretningsjuss. – Årg. 5, nr. 2 (1999). – s 125-159

Rugset, Hans Bjørn. *Kort om styrearbeid*. – www.codex.no

Vinding Kruse, Anders (1989). *Erstatningsretten*. – 5. udgave, under medvirken af Jens Møller. – København: Jurist- og økonomforbundets Forlag, 1989. – 559 s. – ISBN 87-574-0617-0

Westberg, Anna-Carin (2001). *Klarer revisorene å utfordre styrene?* – I: Revisjon og Regnskap. – Årg. 71, nr. 7 (2001). – s 10-16.

Aarbakke m.fl. (1999). *Aksjeloven og allmennaksjeloven med kommentarer*. – Tano Aschehoug, 1999. – 1138 s. – ISBN 82-518-3770-7

Andre kilder

Lov 13. juni 1997 nr. 44 (aksjeloven)

Lov 15. januar 1999 nr. 2 (revisorloven)

Lov 17. juli 1998 nr. 56 (regnskapsloven)

Lov 4. juni 1976 nr. 59 om aksjeselskaper

Lov 14. mars 1964 nr. 2 om revisjon og revisorer

Lov 19. juli 1910 nr. 1 om aktieselskaper og kommanditaktieselskaper

NOU 1992: 29 Lov om aksjeselskaper

NOU 1996: 3 Ny aksjelovgivning

NOU 1997: 9 Om revisjon og revisorer

Ot.prp. nr. 36 (1993-94) Om lov om aksjeselskaper

Ot.prp. nr. 23 (1996-97) Om lov om aksjeselskaper og lov om allmennaksjeselskaper

Ot.prp. nr. 75 (1997-98) Om lov om revisjon og revisorer

Ot.prp. nr. 19 (1974-75) Om lov om aksjeselskaper

Standarder for revisjon og beslektede tjenester – inntatt i Revisors håndbok, 25. utgave,
Den norske Revisorforening, 2004. ISBN 82-7082-194-2

Norsk domssamling om revisors erstatningsansvar, 1996. ISBN 82-7082-052-0 (ib)

Norsk Lovkommentar, 4. utgave, 2002. Bind 3

Rt 2003 s 696

Rt 2003 s 400

Rt 2002 s 286

Rt 1996 s 672

Rt 1995 s 1350

Rt 1994 s 1430

Rt 1993 s 1399

Rt 1989 s 1318

Rt 1988 s 7

Rt 1930 s 533

LB-1995-03002 (Borgarting lagmannsrett)

LB-1995-03090 (Borgarting lagmannsrett)

RG 1994 s 145 (Borgarting lagmannsrett)

LH-1994-00379 (Hålogaland lagmannsrett)

LG-1993-01135 (Gulating lagmannsrett)

LE-1991-01833 (Eidsivating lagmannsrett)

Eidsivating lagmannsretts dom 11. mai 1987

RG 1966 s 644 (Eidsivating lagmannsrett)

RG 2003 425 (Oslo tingrett)

Eidsvoll herredsretts dom 25. oktober 1993 i sak nr. 850-92 A

RG 1991 s 956 (Trondenes herredsrett)

RG 1986 s 896 (Oslo byrett)